

EXAMENSARBETE

Våren 2011

Sektionen för Hälsa och Samhälle
Socionomprogrammet

...tills tron skiljer oss åt

- Hur uppväxten inom Jehovas vittnen påverkar de sociala relationerna

Författare

Sara Carlsson

Emma Hildebrand Gyllerup

Handledare

Weddig Runquist

Examinator

Frans Oddner

Abstract

Title: ... *until faith do us part - How the upbringing in Jehovah's Witnesses affects the interpersonal relationship*

Authors: Sara Carlsson and Emma H. Gyllerup.

Supervisor: Weddig Runquist.

Assessor: Frans Oddner

The purpose of this study was to explore how interpersonal relationship can be affected by growing up in a *New Religious Movement* such as Jehovah's Witnesses and how it has affected them both in their youth and today. The aim was also to explore if there were people in the respondents' environment that was significant to them during their childhood and which support our respondents have received if they were in need of it. We have not found any previous research on children's social relationships within the Jehovah's Witnesses. We therefore believe that this study is of high relevance to both society and also for all the professionals who come into contact with these children. To discover a child in need, knowledge about how their social environment looks like is crucial. We chose to conduct qualitative interviews with six former Jehovah's Witnesses. The main theories we have assumed is the theory of social interactionism and cognitive dissonance.

The vast majority of our respondents have grown up in a strong relationship with their faithful family and assembly. They believe that they have had a large social network but still felt alone in their concerns and thoughts. Several of the interviewees have experienced dissonance when their beliefs collided with societal values and norms. Some of our interviewees have only had contact with other witnesses (aside from the inevitable contact through school) because they have been taught that "worldly people", or non-Witnesses, are evil and their enemies. Others have had several relationships with people outside the organization and have never experienced this as wrong or strange. The genuine cohesion they experienced during childhood has had a sharp end in connection with the respondents' exclusions, when virtually all the faithful witnesses chosen to turn their back on them. Following the exclusion, several interviewees sought professional help in the form of therapy and they all allege that their upbringing has had negative consequences for them in adulthood.

Keywords: interpersonal relationship, Jehovah's Witnesses, childhood, need of support

Förord

Vi vill rikta ett stort tack till våra intervjupersoner för att de ställt upp och bidragit med sina upplevelser och tagit sig tid att svara på våra frågor. Utan dem vore denna studie omöjlig!

Vi vill även passa på att tacka vår handledare Weddig Runquist för sitt engagemang och stöd under vår skrivprocess. Dina kommentarer har varit mycket värdefulla för oss.

Ett sista tack går till våra familjer.

Kristianstad den 28 maj 2011

Sara Carlsson

Emma H. Gyllerup

Innehållsförteckning

1. Inledning.....	6
1.1 Bakgrund	6
1.2 Problemformulering	7
1.3 Syfte och frågeställningar.....	7
1.5 Avgränsningar	8
1.6 Undersökningens relevans för socialt arbete.....	9
2. Bakgrund	10
2.1 Nyreligiösa organisationer	10
2.2 Jehovas vittnen	11
2.2.1 Jehovas Vittnens historia.....	11
2.2.2 Jehovas vittnen som organisation.....	12
2.3 Sociala relationer.....	14
2.3.1 Sociala interaktioner och relationer.....	15
2.3.2 Barns tidiga relationer och sociala nätverk	15
2.3.3 Familjen.....	17
3. Aktuellt kunskaps- och forskningsläge	18
3.1 I God Tro – Samhället och nyandligheten.....	18
3.1.1 Stöd för barnen?	20
3.2 Tidigare forskning	20
4. Metod och metodologiska överväganden.....	23
4.1 Kvalitativ forskningsansats	23
4.2 Val av intervjuform	24
4.3 Urval av intervjupersoner.....	25
4.4 Tillvägagångssätt.....	27
4.4.1 Genomförande av intervjuerna.....	27
4.4.2 Bearbetning och analys	29
4.5 Reliabilitet och validitet	30
4.6 Etiska reflektioner	32
5. Teoretiska utgångspunkter	34
5.1. Social interaktionism.....	34
5.2 Kognitiv dissonans	35
6. Fallbeskrivningar.....	36

7. Resultat och analys.....	38
7.1 De sociala relationerna inom Jehovas vittnen	38
7.2 Församlingen	42
7.3 Vänskap inom Jehovas	44
7.4 Förändring i relationerna under tvivel och utgångsprocessen.....	46
7.5 Sociala relationer till personer utanför Jehovas vittnen	47
7.6 Förhållanden.....	50
7.7 Påverkan av sociala relationer under uppväxten	51
8. Diskussion och slutsatser	55
Referenser.....	59
BILAGA 1: Informationsbrev	62
BILAGA 2: Frågeschema.....	63

1. Inledning

I detta kapitel kommer vi presentera bakgrunden till vår studie samt en problemformulering där vi beskriver problemets kärna. Vidare redovisar vi studiens syfte och frågeställningar följt av de avgränsningar vi gjort. Sist i kapitlet presenterar vi vår undersöknings relevans för socialt arbete.

1.1 Bakgrund

Enligt regeringsreformen har varje människa rätt att tro och tycka vad han eller hon vill, givetvis inom ramen för gällande lagstiftning där exempelvis förtal och hets mot folkgrupp är förbjudet. Detta leder till den ständiga och många gånger känsliga diskussionen kring religionsfrihet och mänskliga fri- och rättigheter. Enligt FN:s barnkonvention har alla barn rätt till religionsfrihet, men också att ifrågasätta dess metoder, ledare, utövare och trosuppfattningar (Unicef 2009). I SOUs betänkande (SOU 1998:113) konstateras det att alla föräldrar enligt lagen har rätt att uppfostra sina barn inom den religion de anser bäst. Denna rättighet krockar dock med Sveriges religionsfrihet som ger alla barn rätt att själva avgöra vilken religion de vill tillhöra (SOU 1998:113, s. 24).

Hur det är att vara barn och växa upp i en sluten religiös rörelse är ett forskningsområde som är bristfälligt belyst både nationellt och internationellt. Det saknas kunskap både inom skola och socialförvaltning och ingen kan egentligen säga hur många barn som växer upp under dessa förhållanden (SOU 1998:113, s. 218). År 1998 gjordes en statlig utredning av Margó Ingvardsson som resulterade i betänkandet *I God Tro – Samhället och nyandligheten*. I betänkandet fastslås den bristande kunskap som råder i samhället kring bland annat barns situation inom mer eller mindre slutna nyreligiösa organisationer. Utredningen föreslog mer avgränsande studier och längre forskning på området. Utredningen lägger fram konkreta förslag på hur man bör gå tillväga för att förbättra barnens situation med utgångspunkten att det är den bristande kunskapen i ämnet som måste åtgärdas, bland annat att kunskapen inom områden som direkt rör barn, så som skola, socialtjänst, barnomsorg och sjukvård bör ökas genom anvisningar. Däribland ger utredningen förslag på att implementera behandling av frågor som rör nyreligiösa grupper i de utbildningar som kommer i kontakt med barn, exempelvis socionom- och lärarutbildningar. När det gäller socialtjänsten ger betänkandet förslag på följande: ”Det bör ligga inom socialtjänstens ansvar och intresse att skaffa kunskaper om de rörelser som till exempel förespråkar barnaga eller andra aktiviteter som

strider mot de lagar och regler som finns inom socialtjänstens intresseområde” (SOU 1998:113, s. 217).

1.2 Problemformulering

När vi började göra undersökningar kring tidigare forskning gällande barns uppväxter i nya religiösa grupper upptäckte vi att det fortfarande saknas en mer specifik forskning om barnens sociala relationer, hur dessa ser ut och hur det påverkar barnen under deras uppväxt och senare i livet. Som det ser ut idag kan vi inte hitta direkt forskning kring hur ett barns nät av sociala relationer ser ut inom Jehovas vittnen. Även den allmänna forskningen kring barn i nyreligiösa grupper anser vi vara ytterst bristfällig.

Det vi hoppas att få reda på i vår studie är hur nätet av sociala relationer har sett ut till och runt om våra respondenter när de som barn växte upp inom Jehovas vittnen men också under och efter utgången ur rörelsen. Dels för att se om dessa personer fått stöd och hjälp, dels för att få en förståelse kring strukturen av relationer inom Jehovas vittnen. Hur stor möjlighet har ett barn inom Jehovas vittnen att själv välja och påverka sina egna relationer och hur har dessa i sin tur påverkat dem i livet? Vi anser att denna förståelse är otroligt viktig för att kunna hjälpa, uppmärksamma och identifiera de barn som inte mår bra. Vi ser ett problem i att flertalet barn inom Jehovas vittnen genom sina sociala relationer kan vara avskärmade från samhället. Det finns många berättelser¹ av dem som valt att lämna organisationen som målar upp en bild av ett isolerat liv med total okunskap om vad som finns utanför rörelsen. Det kan i sin tur resultera stor problematik för dessa människor då de ofta saknar viktig kunskap om hur samhället och dess system ser ut och fungerar (SOU 1998:113. s. 240). Vi hoppas att en studie av respondenternas sociala relationer inom Jehovas vittnen och hur dessa påverkat dem under uppväxten och idag som vuxna ska kunna ge oss och samhället kunskaper som vi sedan kan använda för att hjälpa de utsatta både under uppväxten och senare i livet.

1.3 Syfte och frågeställningar

Syftet med studien är att undersöka hur tron inom Jehovas vittnen har påverkat våra respondenters sociala relationer under uppväxten² till bland annat familj, församling och

¹ Både självbiografiska litterära verk såväl som skildringar i uppsatser som behandlar människor som på ett eller annat vis växt upp inom Jehovas vittnen eller andra nyreligiösa grupper. Exempel på litterära självbiografier är *Då gråter änglarna* (2002) av Marianne, *Sektbarn* (2008) av Charlotte Essén.

² Under uppväxten innebär när respondenterna varit barn, det vill säga intervallet mellan 0-18 år.

andra människor som inte är vittnen. Ambitionen är även att undersöka om det funnits personer i respondenternas omgivning som varit betydelsefulla för dem under uppväxten och vilket stöd våra respondenter har fått om de varit i behov av det. Vårt syfte kan brytas ned i följande frågeställningar:

- Hur har uppväxten inom Jehovas vittnen påverkat respondenternas sociala relationer då och idag?
- I vilken mån har respondenterna varit i behov av stöd under sin uppväxt, under utgångsprocessen ur Jehovas vittnen och senare i vuxen ålder?

1.5 Avgränsningar

Vi kommer inte att använda oss av ordet *sekt* i arbetet då detta ord innehar en negativ värdeladdning som helst bör undvikas i sådana här sammanhang. Denna tolkning är vi inte ensamma om att göra, utan har även uppfattats på samma vis av exempelvis Pernilla Liedgren Dobronravoffs avhandling *Att bli, att vara och att ha varit: om ingångar i och utgångar ur Jehovas vittnen i Sverige* (2007) och i det statliga betänkandet SOU 1998:113 (s. 37-38). Vi finner inte heller någon relevans att i större detalj förklara vad en sekt är eller diskutera om Jehovas tillhör denna typ av kategorisering. Däremot kommer ordet att nämnas i olika sammanhang där vi exempelvis refererar till vad andra har sagt. Anledningen är att ordet funnits med en lång tid för att beskriva religiösa grupper så som Jehovas vittnen. Vi kommer att använda oss av följande begrepp för att beskriva Jehovas vittnen: nyreligiös rörelse, grupp eller organisation.

Det kan anses att vårt arbete blir vinklat i och med att vi valt att enbart utgå ifrån avhoppare som tidigare varit medlemmar i Jehovas vittnen. Deras berättelser om sin uppväxt kan förmodligen påverkas av eventuella negativa känslor som sitter kvar efter att Jehovas vittnen slutat tala med den avhoppade/uteslutna. I det material med tidigare forskning som vi har gått igenom har det dock framkommit att många avhoppare ändå haft såväl positiva upplevelser som negativa i sina berättelser.

Det är betydelsefullt att redan nu förklara att vår studie inte syftar till att ifrågasätta religiösa rörelser eller att kritisera enskilda människor som har sin tillhörighet i en religiös rörelse. Vi anser dock att det är viktigt att inta ett kritiskt förhållningssätt till alla former av rörelser och

grupper som lever under sådana förhållanden som kan få negativa konsekvenser för de som lever i det. Huruvida Jehovas vittnen är en sekt eller inte kommer vi lämna till läsaren själv att avgöra. Eftersom barn helt står under sina föräldrars omsorg är dessa speciellt utsatta när det kommer till grupper med destruktiva beteenden eller mer eller mindre slutna rörelser utan insyn för omvärlden. Samhället kan bli barnens enda skydd och vi bör därför uppmärksamma deras rättigheter och på så vis stävja att dessa inte kränks. Det är därmed barnens situation i nyreligiösa rörelser, i detta fall Jehovas vittnen, som framför allt kommer att lyftas upp i denna studie.

1.6 Undersökningens relevans för socialt arbete

Människors sociala relationer är grundbulten för allt socialt arbete. För att vi ska kunna förstå och förutse krävs kunskaper om hur något fungerar. För att kunna hjälpa och identifiera krävs att vi vet hur något är uppbyggt och konstruerat. Genom att få kunskap kring före detta Jehovas vittnens upplevelser av sin barndom och sociala relationer ökar möjligheten att kunna hjälpa de barn som far illa under uppväxten eller de som behöver stöd i vuxen ålder.

2. Bakgrund

I detta kapitel kommer vi att redogöra en mer överskådlig förklaring över nyreligiösa grupper. Som vi tidigare förklarat, kommer vi inte använda oss av ordet sekt då det innehar en negativ värdeladdning som helst bör undvikas i sådana här sammanhang. Vi kommer även att ge en kort överblick om hur sociala relationer kan förklaras och dess vikt för barnens uppväxt.

2.1 Nyreligiösa organisationer

Varför anses *Vaktornets bibel- och traktatsällskap*, även känd som Jehovas vittnen, vara nyreligiös då den uppkom 1881? Christopher Partridge (2004) förklarar begreppet som att de religiösa grupper som uppstod i Amerika innan 1900-talet inte fick ett betydande uppsving förrän efter andra världskriget och blev först därefter allmänt kända (Partridge 2004, s.18). Mikael Rothstein (1997) skriver att det är svårt att använda nyreligiösa rörelser som ett gemensamt begrepp för att beskriva de religioner som kommit till under de senaste decennierna. Författaren menar att de flesta rörelser ofta har ett ursprung från äldre religioner som funnits under en lång tid och att rörelsernas ”/.../ originalitet består därför snarare i nytänkande, vidareutveckling och omtolkning av välbekanta teman och föreställningar, än i utpräglade nyskapelser.” (Rothstein 1997, s.13). Rothstein skriver sedan att dessa grupper ur en traditionell förenklad syn kan ses som en avkomling ur den kristna tron som utvecklats en egen tolkning eller idé som inte tillhör den kristna kyrkan. Han lyfter sedan vidare upp begreppet *rörelse* som något inte helt enkelt begrepp att använda sig av vid beskrivandet av religiösa grupper och skall ses som ett ord för att täcka de religiösa grupper som trots sitt ursprung inte kan anses tillhöra kristendomen. Det betyder även att det skulle saknas struktur i gruppen, men att det inte alls behöver förhålla sig så då det finns fall där rörelser bygger på förhållandevis fasta strukturer. Därefter vidhåller han att *religiösa rörelser* är en mer lämplig etikett än *religion* för många av dessa grupper (ibid., s.14-15, 18).

Nyreligiösa rörelser betraktas som religiösa i den utsträckningen att de ger människor en religiös förklaringsmodell och världssyn. Den hjälper människor att förstå sin värld på ett begripligt sätt. Rörelsen ger svar på existentiella frågor och berättar hur vi som människor ska leva, vad som anses vara rätt eller fel och vilka beteenden som är acceptabla och vilka normer

som råder inom gruppen: den skapar helt enkelt betydelse för människor (Rothstein 1997, s.30-33).

Det finns olika sätt att definiera vad en nyreligiös rörelse innebär och är och inte alla kriterier stämmer överens med alla nyreligiösa rörelser. Partridge (2004) benämner dem som frivilligorganisationer som hävdar att endast deras organisation har den rätta tron och ”sanningen”. Medlemmar är entusiastiska i sitt arbete inom organisationen som har höga krav på sina medlemmar. Detta innebär att de måste följa de regler som lärorna inom organisationen står för och engagera sig så mycket som möjligt i gruppen samt ta avstånd från de i samhället som inte praktiserar den religiösa tro medlemmarna tillhör. Engagemanget inom rörelsen är mycket viktigt och en av de stora uppgifterna som varje medlem bör utföra för att anses aktiv och därmed skiljer dem sig från andra religioner där engagemanget inte krävs på samma vis och inte i en sådan stor utsträckning. Givetvis varierar restriktionerna beroende på vilka värderingar och läror som gruppen har men de flesta har tyngdpunkt på att medlemmarna ska lyda auktoriteter och helst undvika de utanför den religiösa gruppen, alltså isolera sig och enbart umgås med de inom rörelsen. Ifrågasätter medlemmar auktoriteter eller tron kan det leda till att de utesluts från organisationen (Partridge 2004, s.17). Liedgren Dobronravoff skriver att det ställs höga krav på medlemmarna i Jehovas vittnen, att organisationens vilja ska följas av dem utan ifrågasättande ”när det handlar om avgörande val i livet som utbildning, val av arbete och sätt att lösa familjeproblem.” (Liedgren Dobronravoff 2007, s. 22).

2.2 Jehovas vittnen

2.2.1 Jehovas Vittnens historia

Jehovas vittnen eller Bibelstudiesällskapet Vaktornet som det hette från första början, grundades i slutet av 1800-talet av Charles T Russel från Pittsburg Pennsylvania USA. Under 1880-talet siade Adventisterna om tidpunkten för Kristi återkomst till 1843 och 1844. Besvikelsen var stor då detta inte inträffade men trots detta blomstrade denna rörelse under 1850-talet upp i sjundedagsadventismen ur vilken Russel fick de impulser han sedan omsatte i sin egen rörelse. År 1879 började han ge ut tidskriften *Vaktornet, förkunnare av Kristi närvaro*, vilken han skrev själv så länge han levde. Den första boken, *Studier i Skriften*, publicerades 1881. Hela bokverket kom att omfatta 7 delar, varav Russel hann skriva sex innan sin död. Boken publicerades på svenska 1886 och den kom sedan att översättas till flera

språk och såldes i 5½ miljoner exemplar. Den första riktiga organisationen bildades år 1884 och gick under namnet *Zion's Watch Tower Society* (Gustafsson, Samuelsson & Sundberg 1983, s. 17-19).

Samma år ansökte Russel om att få detta sällskap lagligt registrerat för att förhindra ett avbrott i arbetet om han plötsligt skulle dö. Detta underlättade även för att ta emot och använda de bidrag som gavs för att främja verket (Jehovas vittnen 1994, s 198). Inom kort predikades läran i USA, Kina, Storbritannien, Indien, Turkiet, Haiti och vissa afrikanska länder. Ledningen för denna rörelse bestod då av sju personer och 1909 flyttades huvudkvarteret från Pittsburg till Brooklyn, New York. I samband med denna flytt upprättades en ny organisation som 1939 fick sitt nuvarande namn *Watch Tower Bible and Tract Society*, eller på svenska, *Bibel sällskapet Vaktornet* (Gustafsson et al. 1983, s. 18-19). Allt eftersom organisationen spred sig upprättade sällskapet Vaktornet avdelningskontor i andra länder för att kunna ha bättre tillsyn över arbetet med att sprida och predika ”de goda nyheterna”, om riket som snart ska komma till jorden (Jehovas vittnen 1994, s. 210).

Russel dog år 1916 och hans efterträdare kom att bli J F Rutherford. Rutherford skilde sig på många vis från den förre ledaren då han räknade Bibeln som den enda källan till kunskap om Guds plan och för-dömde öppet användandet av andra källor. Kring år 1940 introducerade han dagens namn på rörelsen; Jehovas vittnen. År 1938 lät Rutherford förkunna teokratins Gudsstyrelsen, i samband med ett stort konvent. Jehovas vittnen såg sig nu som den enda kanal varigenom Guds ords rätta tolkning kan nå mänskligheten. Rutherford ledde Jehovas vittnen fram till sin död 1942 och efter honom leddes organisationen av Nathan Homer Knorr fram tills 1977 då han avled (Gustafsson et al. 1983, s. 23-24). Efter Knorr har rollen som ledande president gått vidare från man till man fram tills 1990-talet då en organisationsförändring genomfördes i ledningen. Jehovas vittnen har idag många inregistrerade sällskap som hanterar organisationens tillgångar, alla med olika presidenter (Liedgren Dobronravoff 2007, s. 47).

2.2.2 Jehovas vittnen som organisation

Jehovas vittnen säger sig inte ha några jordiska ledare trots sin historia av just inflytelserika ledare. Rörelsen menar istället att Gud styr genom sina lagar – uppenbarelser i Bibeln, vilket gör organisationen Jehovas vittnen teokratisk. För att samordna verksamheten har man huvudkontoret i New York som högsta avdelning. I varje land finns avdelningskontor. I Sverige

finns detta kontor sedan 1978 i Arboga då det flyttades från Jakobsberg. Under den centrala ledningen i USA finns i svenska högkvarteret en ”landstillsyningsman” vilken rapporterar till högkvarteret om verksamheten i Sverige. Mellan denna man och de lokala grupperna finns ”krets- och områdestillsyningsmän” vars uppgift bland annat är att resa runt kring församlingarna och uppmuntra dem i andlighet (Gustafsson et al. 1983, s. 39-40). Det lokala arbetet leds av församlingstjänare eller äldstebröder. Endast män kan bli äldstebröder och denna grupp har under sig grupp yngre män som med tiden ska bli äldstebröder och kallas för ”biträdande tjänare”. Äldstebröderna håller i bibelstudiegrupperna och har till uppgift att se till så medlemmarna inte bryter några regler. De fungerar också som rådgivare och finns till hands om någon behöver prata. Det kan handla om att en medlem har rökt, onanerat eller varit otrogen och äldstebrodern har då till uppgift att få personen att kontrollera sitt beteende genom att förmedla bibelcitat eller utdela ett straff. Jehovas vittnen styrs endast av män och inga kvinnor har ledande roller. Kvinnan får tjäna som resande missionär, om hon missionerar tillsammans med en man och avstår från att skaffa barn under denna tid (Liedgren Dobronravoff 2007, s. 26-28).

Den lokala församlingens (män, kvinnor och barn) huvudsakliga uppgifter är att sprida litteratur och göra hembesök, eller ”gå i tjänsten” som det kallas och förkunna för värdsliga människor, så som människor utanför Jehovas vittnen kallas. Detta arbete rapporteras varje månad från medlemmarna själva. Församlingen samlas också flera gånger i veckan till både bibelstudier och offentliga föredrag i sina samlingslokaler som kallas för Rikets sal (Gustafsson et al. 1983, s. 39-40). Jehovas vittnen är inte per definition exkluderande men samtidigt är medlemmarna uppbundna i dagliga aktiviteter inom organisationen vilket gör att kontakter utanför är svåra att upprätthålla. Dessutom uppmuntras inte sådana kontakter om syftet inte är att värva nya medlemmar (Liedgren Dobronravoff 2007, s. 65). För att man ska få räknas som ett aktivt vittne ska man vara döpt och varje månad rapportera timmar i tjänsten (ibid, s. 26). Genom att döpa sig, ”dör” personen precis som Jesus Kristi gjorde, och visar på en fri vilja att skiljas från ”det egna viet och ingivas i tjänst åt teokratin.”(Gustafsson et al. 1983, s.37). Inom gruppen finns klara åsiktstaganden och moraliska ståndpunkter. Tron får inte ifrågasättas, kritiskt tänkande är inte en del av läran och går du ur, eller blir utesluten, finns du inte längre för de övriga i församlingen (Liedgren Dobronravoff 2007, s. 192).

Jehovas vittnen menar att Bibeln är Guds ord på vilken de baserar sin tro. Man menar att Jehova är Guds riktiga namn. Jesus är Guds son som offrade sig för mänskligheten vilket ger evigt liv till dem som tror på honom. Döden är ett resultat av den första människans synd och de döda anses befinna sig i en sorts dvala från vilken de väcks till liv då Gud återvänder till jorden, en återkomst som kallas för Harmagedon, ett slag då Guds rike kommer att återuppstå vilket snart kommer att ske på jorden. Jesus är då domare över vilka som kommer att få en plats i detta paradys på jorden. De som räknas till motståndare ska enligt utsagor dö och inte få evigt liv (Gustafsson et al. 1983, s. 36-37).

Jehovas vittnen firar inte påsk, jul eller födelsedagar då sann tro utgår från ande och sanning, genuin kärlek till Gud, underkastelse till hans ord och kärlek till medmänniskorna. Missionsbefallningen innebär enligt vittnena att de skall sprida läran vidare genom att missionera. Man håller starkt på löftet som ges vid giftermål och kvinnan är underordnad mannen och ska lyda honom som har sista ordet. Det är inom Jehovas vittnen förbjudet att ta emot blod, en tolkning som gjorts utifrån Bibelns texter. Jehovas vittnen utgår från en egen översättning av Bibeln som kallas ”Den nya världens översättning” (Liedgren Dobronravoff, s. 28-29). Den som begår en stor synd inom Jehovas vittnen riskerar att bli utesluten. Som utesluten får man inte umgås med eller hälsa på andra vittnen. Om man visar ”uppriktig ångest” har man möjlighet att efter några månader få vara med på mötena i rikets sal, men inte gå i tjänsten. Vid mötena måste man gå in sist och ut först för att inte komma i kontakt med de andra vittnena. Att umgås med icke-vittnen är tillåtet men om den uteslutne vill komma tillbaka till församlingen bör personen så långt som möjligt undvika umgänge med personer utanför organisationen (ibid., s. 47-48).

Jehovas vittnen etablerades 1898 i Sverige och har sedan dess haft en medlemsutveckling som ökat kraftigt (Gustafsson 2000, s.111). Statistiken från 2010 visar att det som mest fanns 22 499 aktiva Jehovas vittnen i Sverige vilket betyder att ca 0,25 procent av Sveriges befolkning är ansluten till rörelsen (Jehovah’s Witnesses 2011).

2.3 Sociala relationer

I detta avsnitt följer en förklaring om vad sociala relationer innebär och vilken betydelse den har för barn under deras uppväxt.

2.3.1 Sociala interaktioner och relationer

Björn Nilsson (2007) förklarar att ordet "relation" betyder band eller förbindelse och representerar det samspel vi finner mellan två eller flera personer. Relationer finns till dem som är en del av våra liv och omfattar olika grader av närhet, allt ifrån grannen vi känner flyktigt till dem som står oss allra närmst såsom familjen. Relationer uppfyller psykologiska behov och leder ofta till ett ömsesidigt beroende. En nära relation ses som något djupare än den personliga relationen och sker under längre tid och rymms av dels rättigheter och dels skyldigheter. Den nära relationen har flera aspekter och processer sker på tankemässiga, känslomässiga och beteendemässiga plan. Relationen vilar på en grund av normer och förväntningar och stabiliteten bygger på våra kulturella definitioner av vad som är normalt och accepterat. Genom dessa relationer får vi information om hur samhällets normer och beteendemönster ser ut vilket bidrar till att kulturen utvecklas och förs vidare. Ett nyfött barn överlever inte utan en nära relation och en vuxen utan nära relationer har ökad risk för sjukdomar och en förtidig död. Vi människor lever i starkt beroende av varandra med relationen som livsnerv (Nilsson 2007, s. 8-11).

2.3.2 Barns tidiga relationer och sociala nätverk

En persons nätverk, omgivning och i förlängningen samhället har en betydande roll för att vi ska kunna fungera som människor och utvecklas till trygga individer. Det är just dessa trygga individer som ser till att samhället som helhet mår bra (Orrenius 2005, s. 14-15). Alla föds vi in i någon sorts familj och krets av personer som vi inte kan styra över. Vi utvecklar också våra första band till samhället under omständigheter vi inte kan kontrollera eller själva bestämma över. Det är dessa nära första kontakter som gör oss, inte bara till individer, utan till sociala varelser. Våra sociala relationer är direkt avgörande för vårt psykiska välbefinnande. Det är viktigt att vi är beroende av andra på ett sätt som inte förminskar oss som människor. De som står oss närmst redan från födseln är oftast våra föräldrar vars uppgift blir att fungera som vår första, största och mest grundläggande trygghet. Denna trygghet är en förutsättning för att ett barn ska våga utforska sin omvärld och känna att tryggheten finns kvar att komma tillbaka till. Barn som inte får uppleva detta blir rädda och klamrar sig fast vid föräldrarna eller ignorerar dem, eftersom de ändå inte kan tillgodose dess känslomässiga behov. Får barnet möjligheten till en trygg uppväxt och anknytning till sina stödjande och känslomässigt tillgängliga föräldrar kommer detta att visa sig genom att barnet känner sig älskat och

kompetent. Barnet lär sig på så vis att känna tilltro till andra människor och möter dessa med en positiv förväntan tillskillnad från de barn med en otrygg tillvaro som kommer att möta andra med fientlighet och misstro. Trygga barn får en positiv självbild och känner sig värda att älskas. Dessa barn har också visat sig tryggare i relationer till andra, mer omtyckta av klasskompisar i låg- och mellanstadiet samt tryggare som vuxna (Orrenius 2005, s. 154-171):

Det är dock alltid möjligt att förbättra sin relation till både sig själv och till andra. Men för att få det måste man inse att relationer är väsentligt och att deras påverkan på människors liv och välbefinnande är avsevärd. Vi behöver anstränga oss mer för att kunna finna den rätta balansen mellan beroende och självständighet. Vi måste också förstå att vi för att kunna bli självständiga måste våga vara beroende (Orrenius 2005, s. 172).

Det är ifrån sin sociala omgivning och kulturella miljö som ett barn inhämtar kunskaper för att forma sin egen person. Under uppväxten tillägnar sig barnet efterhand normer, moral, religion, seder och bruk ifrån sin omgivning. Detta gör denna väsentligt avgörande ifråga om vilka egenskaper barnet kommer att tillskrivas och vilken person denna utvecklas till att vara. Det är de sociala och kulturella koderna omkring oss som redan under våra första år skapar automatiska tankar och handlingar vi oftast inte alls reflekterar över (Kvalheim 1981, s. 11-13). Att som barn växa upp inom Jehovas vittnen innebär alltså att barnet utan egentlig möjlighet till eftertanke betingar sin omgivnings synsätt och värderingar automatiskt. Barn inhämtar sin kultur genom att först lära sig de mest väsentliga rollsystemen och koderna. Inläringen av olika kulturers beteenden sker främst genom iakttagelser men också genom identifiering och internalisering. Att aktivt experimentera med beteenden och ”testa” vad som skapar positiva respektive negativa reaktioner från omgivningen ger barn information om hur och vilka beteenden som lönar sig och bör praktiseras i fortsättningen (ibid., s. 11-13).

Denna förmåga att vara mer eller mindre ”socialt intelligent” ger oss vår prägel som personligheter och är av stor betydelse för vår bild av oss själva och vår sociala omvärld (Kvalheim 1981, s. 12-14). Det sociala nätverket kan sägas ha en förmåga att påverka våra beteenden vilket i sin tur får konsekvensen att vi fräntas makten över våra val. Forskare i ämnet *mänskligt beteende* använder sig av olika infallsvinklar i sina studier. Kollektivt mänskligt beteende kan sägas utgå från den enskilda individens val och handlingar. Andra

forskare ser inte alls till individen utan fokuserar helt på gemensamma egenskaper såsom samhällsklass, ras, politisk eller religiös tillhörighet och andra liknande grupper som har kollektiva identiteter vilka resulterar i att de människor som tillhör gruppen agerar unisont. Det bör därigenom ses som ytterst viktigt att förstå hur denna tillhörighet till en grupp och relationerna därinom kan skapa aspekter av tillvaron som den ensamma individen saknar. Saknas denna förståelse kring de sociala nätverkens betydelse saknas också kunskap kring dig, mig och världen vi lever i (Christakis & Fowler 2010, s. 46-48).

2.3.3 Familjen

Det finns olika sätt att se på familjen som en social konstruktion. Det som lyftes fram av Bäck-Wiklund (2003) är olika sätt för individer att tänka och leva i en konstruktion som vi idag uppfattar som en familj, den ”fungerar för många som den enhet där vi söker närhet, gemenskap och där vi utövar omsorg” (ibid., s.22). I en värld som annars kan uppfattas som splittrad och svårbegriplig, kan familjen bli en plats där vi binds samman av våra värderingar. Som människor är vi naturligt beroende av att känna gemenskap med andra som delar samma synsätt, på grund av att vi då ”kan förse oss med passande symbolisk attribut”, det vill säga, ett attribut som tillskrivs en individ och därigenom beskriver vilken roll du som person har och således blir det en tillhörighet vilken vi därigenom kan bekräfta oss själva. Därför blir familjen en viktig plats för oss - den fyller behovet av att identifiera oss. Det är dock inte enbart en familj som kan fylla detta behov, även andra sammanslutningar kan ge oss den bekräftelse som eftersträvas (ibid., s.22).

3. Aktuellt kunskaps- och forskningsläge

I detta avsnitt presenteras relevant svensk och internationell forskning som vidrör det ämne vi studerar. Detta är ingen heltäckande redogörelse då en sådan inte ligger inom ramen för vårt arbete. Som vi nämnt tidigare är forskningen på området barn i religiösa rörelser långt ifrån allomfattande och det finns inte särskilt mycket att tillgå. Första avsnittet behandlar det betänkande som gjordes för att utreda behovet av stöd till de personer som behöver hjälp inom nyreligiösa rörelser. Materialet i andra avsnittet består av doktorsavhandlingar och svenska akademiska uppsatser på 10-20 poäng.

3.1 I God Tro – Samhället och nyandligheten

Det statliga betänkandet *I God Tro – Samhället och nyandligheten* (1998) redovisas en intervju- och enkätundersökning som gjordes av Ingvardsson under 1997 med olika organisationer, föreningar, myndigheter och Svenska kyrkan som på olika sätt kommit i kontakt med personer som på olika vis behövt stöd eller hjälp på grund av tidigare tillhörighet i en nyreligiös grupp. Redan i början av avsnittet som behandlar det eventuella behovet av stöd nämner författaren att det inte finns någon tidigare statlig utredning kring detta. Omkring ett hundratal personer har under en femårsperiod (1992-1997) sökt hjälp för psykiska besvär efter utträdet ur en nyreligiös grupp och är ett relativt litet antal sökande. Mörkertalet antas vara stort. Det som konstateras i resultatet av undersökningen är att behovet av stöd för dessa människor varierar och att det inte går att se någon generell likhet hos dem; personernas bakgrund ger inga indikationer på att det finns särskilda förhållanden som skapat problem för dem. Detta resultat har även internationell forskning pekat på (SOU 1998:113, s. 133-135).

Denna forskning påvisar hur problematiskt det är att urskilja vilka typer av förhållanden som gör att vissa personer behöver hjälp och stöd och att ökad kunskap om nyreligiösa grupper därför är viktig för de professionella yrkesverksamma som kommer i kontakt de personer som söker stöd. Det framkom dessutom att många behandlare ansåg sig sakna den kunskap de behövde för att hjälpa personerna, särskilt när det kommer till andliga problem. Det är inte enbart psykiska svårigheter som drabbar människor som lämnat en nyreligiös rörelse: ”Utöver de psykiska problemen har många en svår social situation /.../ För dem som vuxit upp i en sluten rörelse kan en helt ny socialisering till samhälle och normer vara nödvändig. Många

lever i social isolering, eftersom man förlorat kontakten med familj och vänner när man gick in gruppen, och relationsproblem till nära anhöriga kan ha en omfattning som kräver hjälp från utomstående.” (SOU 1998:113, s.135-136).

Undersökningen visar även på det gemensamma att yrkesverksamma uppfattat att det som deras klienter lärt sig är rätt och fel, senare blir det som skapar splittring inom dem när de finner att verkligheten inte passar in på det som den andliga läran säger. Ifrågasättande är inte något som allmänt accepteras av många nyreligiösa grupper och ses som något negativt (SOU 1998:113, s.151). När det kommer till relationerna inom auktoritära nyreligiösa grupper beskriver författaren att den byggs ”inte alltid i första hand av ömsesidiga känslomässiga val utifrån individuella behov” (ibid., s. 153) utan främst på den hierarki som råder och inte ömsesidighet och individuella önskemål. Inom Jehovas vittnen anses alla medlemmar vara jämlika, men det finns ändå en stark auktoritär uppbyggnad: det är bland annat kretstillsyningsmän samt organisationens äldstebröder som leder församlingen (ibid., s. 150). Dessa sätter upp vilka regler och ramar som finns för de relationer som får existera, vilket vissa finner trygghet med. Enligt undersökningen i betänkandet har dock många av de som sökt hjälp upplevt ångest över kravet att bryta relationer med sin partner om denne inte vill tillhöra den religiösa gruppen. De uppger att detta synsätt har skapat svårigheter att skapa sociala band till andra efter att de lämnat rörelsen på grund av att de haft svårt att känna bland annat medkänsla inför andra (ibid., s. 153-154). En del av dem som lämnar församlingen har dessutom hela eller delar av sin familj kvar där, vilket skapar dubbel separationsångest för avhopparen eftersom hon på ett sätt förlorar sin egen identitet och relationerna till de som är kvar i den religiösa gruppen (ibid., s. 180-181).

Något som också varit påfrestande för de personer som sökt kontakt med yrkesverksamma är relationerna utanför församlingen och där det inte alltid accepteras utan till och med anses bör brytas om inte vännerna själva blir medlemmar. Tron på att alla medlemmarna i församlingen är rena och står över de som inte är troende påverkar även deras syn på samhället utanför den nyreligiösa rörelsen: ”Härav följer också en mer eller mindre stark främlingskapskänsla gentemot resten av samhället och även dess institutioner, vilket framkommer i stödsamtalen. Främlingskapet upplevs ömsom som överlägsenhet, ömsom som vilshenhet och bristande tillhörighet.” (SOU 1998:113, s. 152). Det ska dock nämnas att de flesta inte upplever de här problemen, utan många klarar att gå ur sin församling utan större påverkan. Av dem som

söker hjälp får en del den hjälp som de känner att de behöver medan andra upplever att adekvat stöd uteblir (ibid., s. 175-176).

3.1.1 Stöd för barnen?

Betänkandet har även haft intervjuer med verksamma hos BRIS eller Jourhavande medmänniska (Röda korset). Samtal från barn som tillhör nyreligiösa grupper är sällsynt, det rör sig om högst 10-15 fall om året. De flesta som har ringt och upplevt konflikter till tron varit omkring 12-13 år och barn inom Jehovas Vittnen tillhör den grupp som varit mest frekvent att höra av sig. Det är omkring två fall per år som rör barn som har problem på grund av föräldrarnas medlemskap i en nyreligiös rörelse. De barn som ringer via telefon får stöd i sina upplevelser och får bekräftelse av den som de pratar med att det är okej att ha andra tankar än de som föräldrarna har och att det inte är något fel att tänka annorlunda. Även de som upplever sig mobbade på grund av sin tro har ringt till BRIS (SOU 1998:113, s. 157-158, 165). Utredningen nämner att alla intervjuade organisationer, föreningar m.fl. uppger att det behövs en dialog mellan det yrkesverksamma och de nyreligiösa rörelserna. På så vis förhindras att rörelsen drar sig tillbaka ytterligare vid konfrontation med samhället. Det är viktigt att exempelvis skolskötorskor kan arbeta med barnen på ett sätt som inte betyder att barnet behöver skapa avstånd till sina föräldrar och på så vis stärkas och möjliggöra att leva mellan samhället och sin församling utan att bli kluven. Det framkommer att de barn som utsätts för missförhållanden, på grund av familjens religiösa tillhörighet, och därmed kommer i kontakt med socialtjänsten, riskerar att bli utan hjälp. Socialtjänsten riskerar att åsidosätta barnens behov framför den religiösa eftersom de inte vill kränka den rådande religionsfriheten (ibid., s. 170).

3.2 Tidigare forskning

En kandidatuppsats vi funnit som delvis berör vårt ämne är en studie gjord av Katarina Djerf, Kristina Höök och Johanna Magnusson (2010). Studiens syfte är att belysa barns situation i sekter, vilka svårigheter detta kan medföra dels för barnen, dels för hjälpanse insatser från exempelvis socialtjänsten. De konstaterar vidare att barn i sekter ofta utsätts för psykisk och/eller fysisk misshandel samt sexuella övergrepp (Djerf et al. 2010). När det kommer till de respondenter i deras studie som tillhörde Jehovas vittnen, ger dessa personer en bild av: att umgänge utanför församlingen inte tilläts, att barn som inte kunde lyda sina föräldrar på ett korrekt och önskvärt sätt, utifrån läran som Jehovas vittnen har, blev agade i fostrande syfte,

när barnen kom med kritiskt tänkande över de rådande dogmerna blev de anklagade för att vara besatt av djävulen. En före detta medlem i Jehovas vittnen berättar att hon fick sina känslor bekräftade av en vän utanför organisationen, vilket enligt henne var ett bra stöd där hon fick möjlighet att uttrycka det hon kände. Samma person berättar hur livrädd hon var för män utanför Jehovas vittnen. En annan flicka gick ur Jehovas vittnen redan som sextonåring och berättar att hon betraktades död av sin familj och bodde kvar hemma under svåra förhållanden där hon hamnade utanför gemenskapen. Socialtjänsten var inkopplad men reagerade inte så som intervjupersonen hade önskat, då de förklarade hennes beteende som vanlig tonårstrots efter att pappan inte velat ha med myndigheten att göra. En av intervjupersonerna drabbades av depression efter utgången då hon fortfarande trodde att Harmagedon skulle komma och att hon skulle dö (ibid., 2010 s. 22-27). I studiens resultat konstaterar författarna att 31 av barnkonventionens artiklar kränks när det kommer till barn i sekter, som författarna valt att benämna dessa nyandliga grupper för. De kommer även fram till att betänkandet *I God Tro – Samhället och nyandligheten* från 1998 baserat på deras intervjuer inte gett det gehör som var tänkt då det fortfarande tycks finnas ett stort behov av mer kunskap kring barn som växer upp i nyreligiösa rörelser (ibid., s. 31, 35).

Liedgren Dobronravoff (2007) beskriver i sin doktorsavhandling vad det är som gör att människor lockas av och stannar kvar i Jehovas vittnen, med den starka sammanhållningen som en viktig faktor. Avhandlingen behandlar främst in- och utgångar ur Jehovas vittnen. Författaren skriver att den sociala och andliga gemenskapen inom Jehovas vittnen är stark och fungerar som uppbindande och den faktor som ofta håller människor kvar i rörelsen. Gemenskap och närhet till andra medlemmar är också en stark faktor som tycks vara central inom rörelsen. Ritualer så som missionerande och möten ger effekten av en stark närhet och vänskap mellan medlemmarna (ibid., s. 188). Det finns regler inom organisationen som vittnena helst bör handla efter, vissa är mer restriktiva än andra. Man ska inte kritisera organisationen eller dess tro, ”att man är andligt sjuk om man inte tänker som man bör” (ibid., s. 192). När de umgås med vänner är det viktigt att prata om sådana saker som visar att de hör samman inom rörelsen. Liedgren Dobronravoffs respondenter pratar om ett rapporterings-system inom organisationen, där medlemmar ”anmäler” varandra till äldstebröderna om det framkommer att en annan medlem ”syndat” eller ägnat sig åt kritiskt tänkande. Detta leder delvis till att dessa människor är begränsade i sitt sätt att uttrycka funderingar eller tvivel kring tron. Denna typ av synd anses också som smittsam (ibid., 193).

När det gäller forskning kring ungdomar och religiös tro är forskarnas åsikter kluvna kring frågan om i vilken utsträckning föräldrarnas religiösa attityder påverkar barnens religiösa syn. Stig Eklund (1987) skriver i sin doktorsavhandling att föräldrarnas religiösa syn är oerhört betydelsefull för barnets. Han hävdar att det som är viktigt är inte att man talar om religion i hemmet, utan att barnet får upptäcka vilken betydelse Gud har i de vuxnas liv (Eklund 1987). Ove Sernhede (1995) intar en annan ståndpunkt och menar att föräldrarnas religiösa attityder inte alls behöver föras vidare till barnen. Modernitetens mångfald har enligt Sernhede gjort att tolkningsmönster utifrån religion, tradition och kultur inte alltid är självklara. Han skriver vidare att familjens tro inte behöver vara en mall för hur barnet skall komma att tolka sin omvärld och menar att föräldrarnas möjligheter att fungera som förebilder till sina barn har urholkats i den moderna situationen (Sernhede 1995).

Kristina Jägfeldt (2005) har skrivit en uppsats vars syfte är att belysa barns situation inom Jehovas vittnen. Hon undersöker genom intervjuer av både aktiva och före detta vittnen hur dessa upplevt sin egen och hur de överlag upplever barns uppväxt inom Jehovas vittnen och funnit både negativa och positiva aspekter. Till de negativa hör all den tid som barnen måste lägga på att gå i tjänsten och sammankomster vilket ofta resulterar i att idrottsaktiviteter måste ”väljas” bort och läxor kommer i kläm. En annan negativ aspekt som nämns är de yngre barnens oförståelse till varför man inte firar födelsedagar och liknande som andra (Jägfeldt 2005, s. 32, 40). Många av intervjupersonerna som lämnat församlingen berättar också om rädslan inför att dö i Harmagedon, att det räckte med att de gjorde ett fel och att det skulle innebära att de inte skulle få komma till paradiset. Därför erkände de ”sina synder” inför äldstebröderna för att få förlåtelse av Gud. De gick även runt och hade dåligt samvete på grund av att de gjorde saker de ville göra, men att dessa inte var tillåtna och därmed låg felet hos dem (ibid., s. 38-40). Det nämns även att de umgicks mindre och mindre med kamrater utanför Jehovas vittnen för att gemenskapen med dem minskade ju äldre dem blir. De som fortsatte träffa kamrater utanför beskriver det som om de tvingades leva ett dubbelliv (ibid., s. 35, 45). En av de positiva aspekter som förs fram är gemenskapen, både av aktiva vittnen och som de som lämnat Jehovas vittnen. Uppsatsen behandlar också barnens relationer till klasskamrater och skolan där flera av intervjupersonerna beskriver att de skämts för att vara Jehovas Vittnen och känt sig hämmade och utanför. De beskriver också föräldrarnas tabu gällande sex, alkohol och klassfester (ibid., s. 32-34).

4. Metod och metodologiska överväganden

I detta kapitel redogör vi för den metod som använts för att genomföra studien. För- och nackdelar diskuteras beträffande val av metod och urval. Vidare följer en diskussion kring studiens reliabilitet samt validitet utifrån kvalitativ forskning.

4.1 Kvalitativ forskningsansats

För att kunna möjliggöra vår undersökning och samla in empiri som står i relevans till de frågor vi avser att besvara bestämde vi oss för att tillämpa en kvalitativ metod. En kvalitativ metod kan ge ”bättre förutsättningar för förståelsen av utsatta gruppers livsomständigheter och för att över huvud taget förstå andra perspektiv och miljöer” (Ahrne & Svensson 2011, s. 14). Metoden blir ett verktyg genom vilken vi som forskare kan vinna djupare förståelse för intervjudeltagarnas upplevelser. Deras ord är det centrala ur vilken forskaren kan vinna kunskap om hur personen uppfattar den sociala verklighet som denne lever i (Bryman 2011, s. 40-41, 46). Eftersom en kvalitativ forskningsstrategi är induktiv och tolkande passade denna vårt syfte bättre än den kvantitativa forskningsstrategin. Kvalitativ forskning skiljer sig på fler sätt från den kvantitativa där den mest uppenbara skillnaden är den kvalitativa forskningens fokus på ord gentemot den kvantitativa forskningens fokus på siffror (Bryman 2011, s.340). Fördelen med intervjuer är att det går att ”samla in något av den intervjuades språkbruk, normer, emotioner och inte minst det som tas för givet” (Eriksson-Zetterquist & Ahrne 2011, s. 56-57) och du får respondentens syn och attityder kring det fenomen som studeras (ibid., s. 56).

När det kommer till generalisering, är inte kvalitativ ansats en studie som bygger på generalisera resultatet och överföra det på andra populationer. Det är nästintill en omöjlighet att förvänta sig att kvalitativa forskningsresultat ska kunna generaliseras då en fallstudie är så pass liten i sitt urval att den knappast kan representera en population. Detta anses vara en svaghet av kritiker till den kvalitativa metoden när det kommer till generalisering, vilket har sitt samband med viken trovärdighet resultatet har (Bryman 2011, s. 369; Svensson & Ahrne 2011, s. 28). Det betyder dock inte att generalisering helt ska uteslutas, men den bör ses som en ”överförbarhet till andra områden och miljöer /.../ Genom att peka på andra studier /.../ som kanske har kommit fram till liknande resultat kan trovärdigheten av de egna resultaten

öka.” (Svensson & Ahrne 2011, s. 29). Det är dock viktigt att se en sådan överförbarhet med försiktighet då det alltid kan finnas möjligheter att ett annat fall skulle kunna vara helt annorlunda än det resultat forskaren kom fram till.

4.2 Val av intervjuform

Inom den kvalitativa metoden är intervjuer ett av tillvägagångssätten för att insamla empiri till forskningen. En kvalitativ intervju syftar till att låta intervjupersonen ge innehållsrika och detaljerade svar på de frågor som ställs, deras tankar och upplevelser är i fokus, vilket också är det centrala för denna typ av forskning. Några av fördelarna med en kvalitativ intervju är att empirin är detaljerad och att den kan behandla komplexa situationer (Bryman 2011, s. 413-414). Det finns emellertid olika sätt att genomföra intervjuer. Vi valde att använda oss av ett kvalitativt förhållningssätt och att göra intervjuer eftersom vi är intresserade av intervjupersonernas egna upplevelser och erfarenheter vilka kan vara svåra att förmedla och tolka genom till exempel en kvantitativ enkätundersökning.

När det gäller kvalitativa intervjuer menar Eriksson-Zetterquist & Ahrne (2011) att intervjuer och observationer tillsammans kan styrka det perspektiv respondenten gett och det som forskaren observerat, en så kallad metodtriangulering. Att enbart göra intervjuer kan innebära begränsningar när det kommer till att enbart tolka det respondenten har sagt och blir därmed dess svaghet. Det var dock tidsmässigt inte möjligt att genomföra observationer och intervjuer, utan vi gjorde enbart intervjuer med en person i taget. Vi kände inte att fokusgrupper var aktuellt eftersom det praktiskt och etiskt är omöjligt i vår studie. Dels för att vårt syfte inte var att se hur våra respondenter diskuterar vissa frågor eller hur de reagerade på varandras åsikter, utan vi var intresserade av svar till våra många olika frågeställningar. (Bryman 2011, s. 446-447).

Vårt val av intervjuform påverkades av att vi sökte efter större variationsmöjligheter då detta gör att intervjun anpassas efter respondenternas svar och deras språkbruk. Det innebär att frågorna inte behöver komma i exakt den följd så som de kommer i frågeschemat utan vi kunde ta frågorna där det passade beroende på vilket svar vi erhöll från intervjupersonerna. Inte heller behövde vi upprepa frågorna exakt utan kunde omformulera dessa beroende på situationen, vilket innebär låg standardisering och i vårt fall var det bättre än att använda oss

av en standardiserad intervju. Att nitiskt följa frågeschemat hade kunnat få oss att missa sonderingsfrågor som uppstod under intervjuerna (Trost 2005, s. 19).

Vi valde en semistrukturerad intervjuform som i regel handlar om en situation där intervjuaren utgår från en uppsättning frågor som kan beskrivas som ett frågeschema. Denna form ger oss som intervjuare möjligheten att ställa uppföljningsfrågor. Detta resulterar förhoppningsvis i mer omfattande och nyanserade svar (Bryman 2011, s. 206). Vi anser att metoden har varit den mest passande för vår studie, detta för att frågeschemat ser till att vi ställer de frågor som vi vill och att alla våra intervjuer blir likartade. Genom att ha ett frågeformulär kan forskaren få en översikt under samtalets gång på vilka frågor som ska beröras och att inget glöms bort. Det försäkrar även forskaren att samma frågor tas upp med samtliga intervjupersoner vilket underlättar när forskaren ska jämföra intervjuerna med varandra. En semistrukturerad intervju innebär att forskaren kan inta en flexibel position vid intervjun; beroende på intervjupersonens svar kan forskaren knyta an frågor som eventuellt skulle ha tagits upp under ett annat område (ibid, s. 414-416). Semistrukturerad intervju kan användas med fördel då det är av vikt att forskaren kan anpassa sig efter hur intervjupersonen svarar och komma med nya frågor. En sådan inställning kan ge forskaren ”en bredare bild med fler nyanser och dimensioner än vad man får med hjälp av standardiserade frågor.” (Eriksson-Zetterquist & Ahrne 2011, s. 40) över det som utforskas. Det kan i sin tur ge upphov till svar på sådant forskaren inte annars kunnat erhålla genom standardiserade frågor.

Nackdelen med att genomföra semistrukturerade intervjuer är att det bland annat föreligger en risk för att intervjuaren får svårt att hålla sig till neutrala sonderingsfrågor, vilket en strukturerad intervjuform inte ger så särskilt stort utrymme för. Däremot hade en strukturerad intervju inte kunnat ge samma djup som semistrukturerad då våra intervjuer innehöll en hel del sonderingsfrågor som uppstod under intervjun med respondenterna vilka vi anser har varit av stor vikt för resultatet.

4.3 Urval av intervjupersoner

I början av vår studie var vi kluvna inför vilken betydelse urvalet av intervjupersoner hade på vårt arbete. Skulle vi enbart intervju uteslutna medlemmar från Jehovas vittnen eller skulle vi intervju både avhoppare och aktiva medlemmar? Efter att ha varit i kontakt med lektor och fil. dr. Liedgren Dobronravoff och diskuterat med vår handledare, kom vi fram till slutsatsen

att det förmodligen skulle bli svårt att få aktiva medlemmar att delta i en studie som så kallade avfallingar deltar i, då de helst inte vill befatta sig med uteslutna. När frågeställningarna utvecklades och blev mer specifika och vi bestämde oss för att se om det fanns något behov av stöd under uppväxten på grund av tillhörigheten i Jehovas vittnen blev urvalet mer begränsat till just personer som inte längre tillhör Jehovas vittnen, eller personer som är medlemmar men inte längre aktiva.

Att hitta intervjupersoner som varit tidigare aktiva medlemmar inom en nyreligiös grupp så som Jehovas vittnen är inte ett helt okomplicerat förfarande. Genom Liedgren Dobronravoffs avhandling *Att bli, att vara och att ha varit: om ingångar i och utgångar ur Jehovas vittnen i Sverige* (2007) kom vi i kontakt med en organisation som heter Hjälpkällan. Denna organisation finns på Internet och fungerar som en plats för att stötta och informera människor som varit medlemmar i religiösa sekter. Där finns olika forum där dessa människor kan diskutera religiösa rörelser och dela med sig av egna erfarenheter. I ett av forumen för så kallade *Efterlysningar* gjorde vi en insändare där vi skrev att vi sökte intervjupersoner till vår C-uppsats och lite kring vad studien handlade om. Genom Hjälpkällan fick vi kontakt med fyra före detta medlemmar som ville vara med i studien. För att finna ytterligare intervjupersoner, tittade vi igenom olika forum på andra internetsidor som inte skall nämnas, för att skydda intervjupersonerna, där vi sedan genom aktivt sökande fann ytterligare tre personer som ville delta. Därmed hade vi sju intervjupersoner. Vi skulle kunna definiera vårt urval som målinriktad, det vill säga, vi sökte efter en specifik grupp av människor, alltså före detta medlemmar i Jehovas vittnen (Bryman 2011, s. 435). Däremot är vårt urval byggt på självvalda intervjupersoner, alltså att våra intervjupersoner själva har fått anmäla sitt intresse att delta i studien. Valet att använda oss av en intervjuperson som fortfarande är medlem men inte aktiv baserade sig på anledningen till varför hon fortfarande är kvar. Därmed anser vi att hon trots allt kan räknas till vår målgrupp, så som de övriga deltagarna i studien. Ett slumpmässigt urval hade inte varit möjligt i vår studie, eftersom det sällan existerar "listor" på sådana grupper som vi var intresserade av att intervjua och därmed kunna göra slumpmässiga urval baserade på dessa människor (Eriksson-Zetterquist & Ahrne 2011, s. 43).

De fem första intervjupersonerna kontaktade oss genom Hjälpkällan och skrev att de var intresserade av att delta i studien. De två andra tillhörde en grupp av individer vi valde att personligen kontakta efter att ha fått till oss information genom andra forum att de inte längre var Jehovas vittnen för att höra om de var intresserade av att ställa upp. Vi skickade ut

förfrågningar till fyra personer, varav två svarade och ville delta i studien. En av intervjupersonerna hörde inte av sig efter det att informationsbladet hade skickats ut. Ytterligare en förfrågan skickades ut, vilket respondenten inte svarade på och därmed deltog inte den sjunde personen i studien vilket gör att urvalet består av sex personer. Fem av deltagarna är uteslutna ur Jehovas vittnen och en räknas fortfarande som medlem men är inte aktiv. När vi fick kontakt med kvinnan som än idag är medlem i Jehovas vittnen, diskuterade vi huruvida vi skulle ha med henne i studien eller inte. Kvinnan själv berättade att hon enbart var medlem för att hålla kontakt med delar av sin familj och egentligen inte såg sig som ett vittne, och därmed ansåg vi att det kunde vara intressant att hålla en intervju med någon som idag räknas som ett vittne men inte är aktiv eller troende.

Åldern mellan intervjupersonerna varierar. Åldern sträcker sig från 20 år till 44 år. Vi är medvetna om att den ålderskillnaden kan påverka resultatet, men fann inte att det förelåg någon särskild anledning att försöka hitta personer i ett särskilt åldersspann. Dels då detta nästintill vore omöjligt för oss att åstadkomma i denna begränsade studie och dels ger denna bredd oss olika infallsvinklar vilka vi istället hoppas kunna dra nytta av. Tre av våra intervjupersoner bodde inte i Skåne och därmed blev det aktuellt för intervju via det program som idag är känt som Skype, att vi ringer via Internet, och det möjliggjorde ett mycket effektivt och enkelt sätt att spela in intervjuerna än vad som finns för att spela in när man ringer via en vanlig telefon eller mobiltelefon.

4.4 Tillvägagångssätt

I detta kapitel redogörs det för tillvägagångssättet av intervjuerna och bearbetningen av vårt material.

4.4.1 Genomförande av intervjuerna

Vi intervjuade totalt sex personer som alla fått fiktiva namn: Anders, Hanna, Mikael, Nora, Maria och Alva. Vid intervjuerna användes diktafon från mobil eller inspelningsprogram via Skype, vilka spelade in hela intervjun. Dessa kan ha en negativ inverkan på så vis att situationen blir konstlad där allt som sägs spelas in (Denscombe 2009, s.35). Fördelen är att vi som intervjuare inte behövde anteckna alla intervjuer och kunde istället lyssna på och analysera intervjuerna i efterhand samt att vi blev mer närvarande under intervjun då vi inte

behövde koncentrera oss på att anteckna. En annan fördel är om att vi var två intervjuare som gjorde separata intervjuer så kan den andre kunde del av intervjun i efterhand om vi gjorde intervjuerna själva, vilket var så fallet med tre personer.

Intervjuerna har utförts dels via Skype, ett program där du kan ringa genom Internet till personer som själv har Skype eller till deras telefoner. Genom ett program spelas samtalet in så fort mottagaren svarar, i vårt fall respondenterna. De tre första intervjuerna skedde på detta vis. I början av samtliga intervjuer frågade vi om intervjupersonen fått informationsbladet, läst igenom det och förstått vad intervjun innebar och därmed godkände sin medverkan. Intervjutiden har varierat mellan 50 minuter och 80 minuter. Som intervjuare upplevdes de flesta intervjuerna via Skype som mycket avslappnade och genomfördes utan större missförstånd eller problem med kommunikationen. Vid ett tillfälle saknade ett av samtalen ett visst flyt och följdfrågor uteblev där vi i efterhand kunde önska vidareutvecklingar. Detta tror vi berodde på intervjuarens nervositet kombinerat med en återhållsam intervjuperson. Intervjun blev också en av de kortaste på ca 50 minuter. Efter intervjun diskuterade vi det som skett och pratade om hur vi skulle undvika det inför nästa intervju. Intervjupersonen kontaktades även via mejl med en förfrågan om att svara på kompletterande frågor men hörde aldrig av sig. En av respondenterna sa att det hade varit lite som terapi och att hon hade kommit på saker som inte hade kommit upp innan.

De tre sista intervjupersonerna träffade vi tillsammans och de spelades in via mobiltelefon. Vi bestämde platser som vi och respondenterna skulle träffas på för att genomföra intervjun. Inför samtliga intervjuer bestämde vi vem som skulle leda intervjun och vem som skulle komma med sonderingsfrågor. Det innebär inte att den av oss som ledde intervjun inte skulle ha sonderingsfrågor själv utan att det skulle vara tillåtet för den passive att ställa frågor om det kom upp en fundering under samtalet. Den första intervjun utfördes i ett litet grupprum på Högskolan. Det var bestämt från början vem av oss som skulle hålla i intervjun och att den som inte höll intervjun skulle komma med sonderingsfrågor om det uppstod några sådana under tiden. Vi kände att vi kompletterade varandra bra och fångade upp det viktigaste som behövdes under samtalet. De två sista intervjuerna genomfördes i en storstad under samma dag. Tanken var att vi skulle sitta avskilt på ett bibliotek och intervju, men då det fattades möjlighet till att boka rum tog första intervjun plats, med godkännande från respondenten, i en park på ett relativt avskilt område. Hela intervjun var avslappnad och var mycket öppen och levande. Även här fungerade samspelet mellan oss intervjuare bra. Vid ett tillfälle kom en båt

med högljudd musik, varvid intervjun upphörde i några minuter för att vi inte skulle ha haft möjlighet att höra inspelningen på grund av musiken. Det är dock inget vi känner har påverkat intervjun då vi upplevde att intervjupersonen var mycket avslappnad och vi tillsammans istället kunde skratta åt det och därefter fortsätta med intervjun när musiken tonat bort. Efter några timmar genomfördes den sista intervjun. Då hittade vi äntligen ett avskilt område längst upp på ett bibliotek där vi kunde sitta relativt ostört, vilket godkändes av respondenten. Intervjun var en aning under press då vi enbart hade ungefär en timme på oss att genomföra den. Det är möjligt att det kan ha påverkat vilka frågor som ställdes och vilka sonderingsfrågorna som kom upp, eftersom det blev en fråga om prioritet, men vi hann ändå med alla frågor som var med i frågeschemat och intervjun blev klar precis innan tiden tog slut.

4.4.2 Bearbetning och analys

Samtliga intervjuer spelades in efter godkännande av samtliga intervju personer. Tre intervjuer spelades in via ett program på Skype. Tre intervjuer spelades in via mobiltelefon. Efter intervjuerna har vi transkriberat det inspelade materialet ordagrant på datorn. Det fördes ingen direkt diskussion mellan oss två författare huruvida transkriberingen skulle se ut; alltså hur ordagrant det ska vara, om vi skulle ha med "eh" och så vidare. Våra transkriberingar blev därför olika, då en av oss skrev ordagrant de ord som förekom under intervjuerna medan den andra ändrade orden på så sätt för att göra texten mer begriplig. Givetvis kommer inte "hummande" ord att återfinnas i citaten under analysdelen, och vissa ord kommer ändras för att ge läsarna större följsamhet. Däremot kommer de vanligaste orden i talspråket finnas med för att inte ta bort det personliga i personernas berättelser. I vårt material har vi valt att ta bort vissa ord som vi anser inte är avgörande för hur vi ska tolka meningen i sig. Det rör sig om "hummande" ord eller upprepningar av samma ord och vi sätter ut /.../ på alla ställen där vi redigerat bort sådana ord i resultatdelen.

Bryman (2011) skriver att det idag inte finns några tydliga regler när det gäller hur forskaren ska gå tillväga i sin dataanalys, om den är kvalitativt producerad. Det gör att det kan bli komplicerat att genomföra en dataanalys av sitt material, vilket vi som forskare fick erfara under vår analysprocess. Då det "finns få etablerade och allmänt accepterade metoder för att analysera kvalitativ data" (Bryman 2011, s. 511) kan det bli övermäktigt att analysera det material som forskaren fått fram. Enligt Bryman finns det en uppfattning hos forskare kring att regler för hur vi ska analysera vårt material inte nödvändigt och han väljer att nämna olika generella riktlinjer för hur vi som forskaren kan gå till väga för att analysera vårt material.

Under tiden som vi intervjuade våra respondenter, försökte vi finna relevanta teorier. **Vi växlade alltså mellan vår empiri och mellan de teorier vi tänkte kunde komma till användning, en induktiv dataanalys vilket är vanligt för kvalitativa studier.** Efter transkriberingen av våra intervjuer, började vi med att koda vårt material. Vi utgick från fyra huvudteman. Varje huvudtema hade flera undergrupper där vi tar och sätter in de citat från våra respondenter som passar in under grupperna och de fyra teman som finns. Utifrån dessa teman har vi sedan gjort vår resultatdel, där våra undergrupper fått agera som underrubriker. När vi klara med detta, skulle vi börja leta efter gemensamma ord som kunde leda oss till vilka teorier vi kunde tänka oss att använda. Det blev relativt svårt eftersom vi redan hade gjort vissa indelningar där sammanhangen som förut fanns försvann. Det kände vi att vi däremot kunde återkoppla i vår analys och fann det inte som ett hinder.

4.5 Reliabilitet och validitet

Reliabilitet och validitet är två begrepp som ofta benämns inom den kvantitativa forskningen eftersom den har anknytning till denna forskningstradition. Det har diskuterats hur relevanta dessa begrepp är för kvalitativa undersökningar. Eftersom mätningar inte är av betydande intresse för den kvalitativa forskningen blir frågan om validitet inte av speciellt stor betydelse (Bryman 2011, s. 351). Det går alltså inte att tillämpa den traditionella tolkningen av dessa begrepp på en kvalitativ studie. Det innebär dock inte att vi som forskare ska bortse från dessa faktorer vid en studie.

Validitet innebär hur väl man observerar, identifierar eller ”mäter” det man säger sig mäta. Med *intern validitet* menar man att det ska finnas en överensstämmelse mellan forskarens observationer och de teoretiska idéerna. Med *extern validitet* syftar man på i vilken utsträckning resultaten kan generaliseras till andra situationer eller sociala miljöer. Den sistnämnda typen av validitet ställer ofta till problem för den kvalitativa forskaren som ofta använder ett begränsat urval och fallstudier (Bryman 2011, s. 352). För att applicera dessa förklaringar på en kvalitativ intervjuundersökning kan vi tala om hur relevanta intervjufrågorna är som används. Att vi har hållit oss till det ämne vi avsett och att vi ställt relevanta frågor kring och om ämnet vi undersöker, i vårt fall respondenternas sociala relationer inom Jehovas vittnen, höjer validiteten.

Öberg (2011, s. 65) diskuterar för- och nackdelar med att låta respondenterna som deltar i studien att läsa manuskriptet där forskaren analyserat och tolkat det som respondenternas utsagor. Det är viktigt att vara medveten om att det föreligger risker, exempelvis att de medverkande kan känna sig feltolkade eller felciterade – och det är inte meningen att det ska bli så – och får eventuellt arbetet ändras beroende på vad respondenterna upplever. Oavsett har vi informerat våra respondenter om deras möjlighet att få läsa materialet när arbetet är färdigarbetat men ännu inte publicerat, vilket har varit uppskattat hos våra respondenter. Det är för oss en viktig del att inte deltagarna känner sig svikna och feltolkade och även om det finns risker i att materialet får omarbetas får man försöka föra en diskussion med den det gäller om hur det som upplevs som feltolkat kan ändras. Sådana situationer kan sällan förutses och om det uppkommer tveksamheter får forskaren, vi då i detta fall, hitta en lösning som fungerar utan att respondenterna riskerar att framställas på ett sätt som denne inte önskar (ibid., s. 65). Genom att låta intervjupersonerna få en möjlighet att titta på materialet och ge feedback på om de känner sig rättvist tolkade, så höjs validiteten eftersom att vi får reda på om vi tolkat dem på ett korrekt sätt som blir giltigt inför analys och tolkning.

Reliabilitet avser tillförlitligheten i ”mätningen”. Extern reliabilitet står för i vilken utsträckning undersökningen kan replikeras, alltså göras om för att uppnå samma resultat. *Intern reliabilitet* avser att de forskare som utför undersökningen (om de är fler än en) är överens om hur resultaten skall tolkas. *Extern reliabilitet* ses dock som ytterst svårt, om inte omöjligt i en kvalitativ studie eftersom en social situation aldrig helt kan återskapas. Till exempel går det inte att replikera en intervju, man kan följa samma frågeschema men aldrig få exakt samma svar då de exakta omständigheterna alltid förändras. Miljön kan vara annorlunda, intervjuaren förändras, personen kan ha tänkt över frågorna och kan komma att ändra sina svar eller välja att komplettera dessa (Bryman 2011, s. 352).

Det som höjer vår reliabilitet är att vi spelat in alla intervjuer och därefter skrivit ner dem ordagrant på ett Wordprogram på datorn för att därefter kunna analysera materialet. Reliabiliteten hade inte blivit densamma om vi exempelvis hade antecknat det våra intervjupersoner sagt under samtalet då vi inte hade kunnat återge exakt vad våra respondenter har sagt.

4.6 Etiska reflektioner

Etiska överväganden är en central del av arbetet i forskning då den finns med under hela processen med de som väljer att delta i studien. Det finns olika krav som är oerhört viktiga att betänka och vara medveten om under tiden som studien pågår och efter att den avslutats (Vetenskapsrådet 2000, s. 7; Bryman 2011, s.). Det är av yttersta vikt att värna om de som beslutar sig för att delta i en studie och visa dem den respekt och hänsyn som tillkommer, särskilt när det kommer till utsatta människor och det kan rimligen antas att ungdomar som är arbetslösa och försörjer sig på socialbidrag tillhör en sådan utsatt grupp (Dahlin-Ivanoff 2011, s. 82). Respondenterna är trots allt de som hjälper till att möjliggöra den studie som görs och att vara öppen och ärlig med sina avsikter samt vilka rättigheter de har under deltagande och efteråt, är av särskilt vikt att delge från allra första början.

För att följa de etiska krav som ställs på oss som forskare, informerade vi respondenterna redan vid sökandet av intervjupersoner via Hjälpkällan och andra forum på Internet, att deltagandet är frivilligt och vad det innebär att delta i studien samt vilka rättigheter de har under processen som studien pågår. När vi sedan skickade ut informationsbrev till de som anmält sig att delta i studien, berättade vi för dem vad studien handlade om, vad syftet var och vilken roll de som respondenterna fyller. I detta informationsbrev berördes även att respondenterna hade rätt att när som helst avbryta sin medverkan och att de kunde göra det utan att behöva uppge skälet. Dessa principer benämns vanligtvis för informationskravet och samtyckeskravet (Vetenskapsrådet 2002, s. 7-11; Svensson & Ahrne 2011, s. 31). Det är viktigt att inte hemlighålla någon information som kan vara viktig för respondenterna och vi såg ingen anledning till att vi skulle behöva undan hålla någon information ifrån respondenterna. I och med att intervjupersonerna var i åldern 20-44 år kommer de vara myndiga och enbart deras eget godkännande krävdes för att genomföra en intervju med dem.

När vi väl hade kommit i kontakt med respondenterna och intervjuat dem har vi automatiskt fått kunskap om dem som inte på något vis får komma ut till någon obehörigs kännedom. Det handlar om deras verkliga namn, vart de bor och andra viktiga detaljer som direkt kan härledas till respondenterna. Informationen om dessa människor måste förvaras på sådant vis att ingen kan få tag i det, och denna princip omfattas i konfidentialitetskravet (Vetenskapsrådet 2002, s. 12-13). Vi kom överens om att förvara informationen hemma på en plats där ingen kan komma åt materialet, även att ha inspelningarna oåtkomliga för

utomstående, vilket för vår del innebär att se till att ha lösenord på våra datorer och mobiler så att ingen kan komma åt informationen. På så vis har vi hindrat eventuell fara för att andra skall komma åt och läsa om respondenterna. När vi gjorde transkriberingarna var det viktigt för oss att avidentifiera våra respondenter direkt genom att ge dem fiktiva namn, både av deras namn samt de platser som kom fram under intervjun, vilket är viktigt för att följa de etiska principer som behandlar anonymiteten för respondenterna (ibid., s. 13-14). En annan del av de krav som ställs på forskaren är nyttjandekravet. Informationen får inte under några som helst omständigheter användas för andra ändamål än för det syfte som informationen gjordes på. Vi kommer efter det att uppsatsen godkänts av högskolans examinator, förstöra allt material som kan återföras till respondenterna. I vårt fall har vi inga funderingar att återanvända materialet för annat i nuläget.

Som forskare får vi inte tolka materialet på sådant sätt som är felaktigt för att få det att passa in på det vi vill för att motsvara de förutfattade förväntningar som kan ligga hos oss. Förvrängt resultat är ohederligt och kränker respondenternas integritet och är direkt förkastligt. Det är även viktigt att vi inte påverkats av exempelvis känslor som finns för det ämne vi avser att forska om. Risker är annars stor att det inte är forskning som bedrivs utan något annat som inte hör hemma inom forskning och därför är det viktigt att forskaren kan visa vilket förhållningssätt denne haft rent etiskt under sin forskning (Gustafsson et al. 2004, s. 14-16). Vårt intresse för att studera respondenternas sociala relationer under uppväxten inom Jehovas vittnen och deras upplevelser har vuxit fram ur generella funderingar hur de kan ha haft det under sin barndom och tonårstid. Sådan kunskap är för oss är oerhört viktig och central att forska om.

5. Teoretiska utgångspunkter

I detta kapitel kommer vi att beskriva de två olika socialpsykologiska teorier som vi använt oss av vid analysen av vårt material. Vi använder oss av social interaktionism och kognitiv dissonans.

5.1. Social interaktionism

Randall Collins (2004) teori om social interaktionism är ett teoretiskt perspektiv som kan hjälpa oss att förstå totalitära grupperingar eller ny religiösa grupper såsom Jehovas vittnen. Han har utvecklat en teoretisk modell som beskriver hur ”emotionell energi” skapas. Inspirationen till denna modell har han fått av teoretikerna Emilé Durkheim, Erving Goffman, Thomas J. Scheff och George Herbert Mead. Collins menar att när en grupp utövar gemensamma aktiviteter som består av interaktionsritualer blir dessa människor indragna i varandras känslor, utvecklar solidaritet, symbolik och skapar på så vis ett gemensamt fokus. För att något ska kunna ses som en interaktionsritual skall fyra kriterier uppfyllas:

- Två eller flera personer måste vara fysiskt samlade på samma plats så de påverkar varandra genom sin fysiska närvaro.
- Gränser existerar gentemot utomstående så deltagarna känner vilka som tar del av ritualen och vilka som är utanför.
- Deltagarna fokuserar sin uppmärksamhet på ett gemensamt objekt eller en gemensam aktivitet som alla är medvetna om.
- Deltagarna delar en gemensam sinnesstämning eller en emotionell erfarenhet (Collins 2004, s. 48).

Dessa fyra kriterier förstärker varandra och resulterar i gruppsolidaritet, en känsla av grupptillhörighet, emotionell energi, symboler som representerar gruppen och en upplevelse av hög moral i relation till gruppens värderingar och symboler. När deltagarna blir mer uppmärksamma på den gemensamma aktiviteten och vad de andra gör och känner så kommer den gemensamma känslan att upplevas som än mer intensiv. Resultatet av dessa interaktionsritualer blir att deltagarna uttrycker en känsla av rättfärdighet i relation till gruppen. De anser att det är nödvändigt att försvara deras symboler mot kränkningar och hot och det är av största vikt att dessa respekteras. Överträdelse eller brott mot gruppens solidaritet leder till stor upprördhet (Collins 2004, s. 47-50).

5.2 Kognitiv dissonans

Då teorin om kognitiv dissonans består av många olika paradig kommer vi endast att anamma de delar vi anser vara av relevans för vår studie. Huvudgrundaren till kognitiv dissonansteori var Leon Festinger och den har sedan dess omformulerats men själva kärnan i teorin har kvarstått. Denna teori bygger på människans ständiga sökande efter att befinna sig i harmoni med sina handlingar och tankar, känslor och värderingar och undvika dissonans. För att uppnå harmoni har människan olika strategier (för att reducera dissonansen), så som att förneka, klandra och motivera sig själv eller andra till varför vi agerar som vi gör (Hedström 2007, s.133-134).

Kognitiv dissonans innebär att en person är uppfylld av motstridiga känslor eller uppfattningar på grund av olika ställningstaganden från exempelvis föräldrar eller andra i deras omgivning och vet därför inte hur denna ska ställa sig i frågan. Kognitiv dissonans kan också innebära att ens handlande strider mot ens egna värderingar. Ett välkänt exempel är då rökarens tankar och vetskap om att rökning är skadligt krockar med det faktum att han röker. Rökarens alternativ är att sluta röka i enlighet med sitt samvete eller att minska den dissonans som uppstår genom att ändra sina attityder i frågan, exempelvis att rökning gör mig avslappnad och är socialt (Harmon-Jones & Mills 2009, s. 3-5). Om en aktivitet är förknippad med hög dissonans för en person kan denne genom att fokusera på aktivitetens positiva effekter minska dissonansen som uppstår vid genomförandet. Eftersom kognitionen säger att aktiviteten är fel uppstår dissonans om man ändå väljer att delta. Dissonansen kan reduceras genom att överdriva de positiva effekter aktiviteten för med sig (ibid., s. 7).

6. Fallbeskrivningar

Här gör vi en kort presentation av samtliga intervjupersoner för att läsaren ska få en överblick om våra respondenters bakgrund och familjeförhållande som barn och idag som vuxna. Alla intervjupersoner har fiktiva namn.

Alva är 33 år gammal och bor i en storstad i Sverige. Hon bor idag ihop med sin sambo och deras gemensamma son. Alva har en gymnasial utbildning och arbetar inom detta område. När Alva var åtta år gammal gick hennes ensamstående mamma med i Jehovas vittnen. De gick också ur tillsammans efter 21 år inom rörelsen. Alva har också en halvsystem som är flera år yngre som aldrig har sett sig själv som vittne. Alva har ingen kontakt med någon från sin församling idag.

Maria är 35 år gammal och bor även hon i en storstad. Hon lever tillsammans med sin sambo och två barn samt ett bonusbarn. Hon är högskoleutbildad och är idag VD på ett företag. Marias föräldrar hade kommit i kontakt med Jehovas vittnen innan Marias föddes och hon och hennes tre yngre syskon uppfostrades att leva efter och tro på "sanningen". Däremot var hennes föräldrar inte döpta vittnen utan studerade enbart organisationens läror. Hon uteslöts på egen begäran för ca fyra-fem år sedan. Hon har kontakt med hela sin familj men ingen kontakt med släkten.

Nora är 20 år gammal och bor i en lägenhet i en storstad. Hon har en pojkvän och jobbar inom offentliga sektorn. Nora kommer från en släkt där alla är Jehovas vittnen och har haft en nära kontakt till dem under hela sin uppväxt. Hon är uppväxt med sina föräldrar har en bror som är tretton år yngre. Hon har själv aldrig upplevt sig som särskilt troende, något som uppåt tonåren började ställa till det för henne och till slut också orsakade hennes uteslutning vid 18 års ålder. Idag står hon utanför släkten men har kontakt med sina föräldrar och sjuåriga lillebror. Hennes föräldrar anser att kontakten är nödvändig för att samhället i övrigt inte ska reagera.

Anders är 44 år gammal och lever ensam i en mellanstor stad. Idag är han sjukpensionär då han lider av posttraumatisk stress. Anders växte upp som vittne med sina föräldrar som han

adopterades av som liten. Båda hans föräldrar är troende och han har även tre yngre syskon. Anders döptes redan som sexåring för att bli en del av familjen. Under sin uppväxt blev han utsatt för både psykisk och fysisk åska. Anders blev utesluten när han var 27 år gammal och har idag ingen kontakt med sin familj eller någon annan ur församlingen.

Hanna är 30 år gammal och bor tillsammans med sin make och två döttrar i en mellanstor stad. Hon är idag tjänstledig från sitt arbete inom vården för att studera och läser en yrkesutbildning. Hannas situation skiljer sig från de andras då hon fortfarande är ett vittne. Hon blev utesluten ett tag, men valde att återupptas och är idag medlem i Jehovas. Hon är dock inte aktiv sedan 3-4 år tillbaka och har valt detta enbart för att inte mista kontakten med sin bror och en nära vän som båda är aktiva medlemmar i Jehovas vittnen. Hanna är uppfostrad till vittne även fast bara hennes pappa var ett vittne. Hennes mamma har dock anpassat sig efter hennes pappa och gick också på mötena och såg till att hela familjen levde ett liv i enlighet med Jehovas.

Mikael är 36 år gammal och bor tillsammans med sin fru i en mellanstor stad. Han är egen företagare och det var just hans arbete som gjorde att han blev utesluten. Detta för att han var tvungen att inta en flexibel position inom sitt yrke och följa de svenska högtiderna, något som Jehovas vittnen inte tillåts fira eller delta i. Mikael växte upp med tron då båda hans föräldrar var vittnen. Han har även tre bröder och i stort sätt är hela hans släkt Jehovas vittnen. Sedan han blev utesluten för ungefär fem år sedan har även hans mamma och två av bröderna gått ur organisationen. De har ingen kontakt med resten av släkten som tillhör Jehovas vittnen.

7. Resultat och analys

I detta kapitel kommer vi att presentera vår empiri och koppla det med våra teorier och tidigare forskning. De huvudsakliga teman som följer är: de sociala relationerna *inom* Jehovas vittnen, sociala relationer *utanför* Jehovas vittnen och behov av stöd. Vi kommer att presentera våra respondenters relationer till personer inom Jehovas vittnen, vilket bildar sig utifrån vad de kände då och vad de känner idag.

7.1 Familjen

När det kommer till relationerna till föräldrarna berättar Mikael att han alltid har haft en bra relation till sin mamma, han kunde prata med henne om allt och hon berättade även mycket för honom om bland annat den dåliga relationen till Mikaelns pappa och hur dåligt hon mådde över den. Hans mamma har alltid sagt att ”vad som än händer mina barn så kommer jag aldrig till att förskjuta dem”. Mikael beskriver att hans pappa aldrig tyckte om honom och enligt Mikael beror det på att han var resultatet av föräldrarnas romans som gjorde att de blev tvungna att gifta sig. Mikaelns relation till fadern har enligt Mikael alltid varit dålig på grund av detta. Det förekom dock inget våld i familjen, men pappan kunde kränka mamman verbalt. Hans pappa drack också en hel del alkohol. Alva beskriver sin mamma som frånvarande och ”körde sitt eget race” som ensamstående. Därför sökte hon sig till församlingen och fann bekräftelse där istället. Nora beskriver sin relation till föräldrarna som vanlig. Hon hade en bra relation till sin mamma, de gick på stan tillsammans och att de kunde prata om ”vanliga” saker. Nora berättar att hon varit ”pappas lilla flicka”, att de stått varandra väldigt nära och gjorde saker hela tiden när hon var liten. Efter att hennes lillebror fötts drabbas mamman av en psykisk sjukdom och den drar isär Nora från hennes mamma. Hon uppger att hon kom närmare sin pappa och sin lillebror eftersom deras mamma var borta i nästan tre månader.

Maria beskriver liknande händelse. När hon var liten hade hon en mycket bra relation till sina föräldrar, de var ”närvarande” och det är en period hon kallar ”lyckliga perioden”. Sedan blir Maria äldre, hon får fler syskon, föräldrarna börjar arbeta mer och glider isär då bråken mellan dem ökar och i samma veva börjar pappan dricka. Maria är nu fjorton år och hennes liv har, som hon beskriver det, blivit oharmoniskt.

Två av respondenterna berättar att de blev hotade om de inte lydde. Hanna berättar att mamman hotat med örfilar men Hanna uppger att det var mer som tomma hot eftersom det aldrig blev något mer av då hon var ganska lugn som barn och tonåring. Hanna berättar att mamman alltid lyssnade på Hanna om hon behövde prata, men att mamman var dåligt på att visa känslor. Däremot kände hon att mammans brist på känslor inte påverkade hennes sätt att uppfatta mammans kärlek till henne. Hon gick oftast till sin pappa när det var något hon behövde prata om. Hon fick alltid kramar och kärlek av sin pappa och upplever sig som älskad och trygg med sina föräldrar.

Anders blev också hotad av sin mamma, men hoten blev ibland till fysisk åga. Han upplever att hans relation till föräldrarna inte var särskilt nära. Han berättar att det var hans mammas ansvar att fostra barnen:

Så jag blev ju hotad /.../ om jag inte skötte mig, till exempel, om jag sa fel, om jag inte lärde mig bibeln på rätt sätt /.../ om jag var oförskämnd eller om jag störde på något möte /.../ och de gånger jag fick stryk av mamma så visste jag att jag gjort något fel och att hon gjorde det för mitt bästa. Och att Gud Jehova tuktrade mej för mitt eget bästa. Hoten kunde variera allt från dubbeldöden, Harmagedon och jag var jätterädd för Harmagedon.

Han var mycket rädd för sin mamma på grund av det men minns att han trodde att det var normalt och inget ovanligt. Anders upplevde det som att bestraffningar var ett uttryck för att hans mamma brydde sig om honom och ville skydda honom från att bli besatt av demoner. Anders rättfärdigade sin mammas beteende mot honom för att upprätthålla bilden om en god och kärleksfull mamma. Han säger också att han vid tillfällena då hon slog honom visste att det berodde på att han gjort något fel, vilket skapade dissonans. För att minska denna dissonans överdrev han de positiva effekterna av ågan; att det var för hans eget bästa och för att slippa bli besatt av demoner (Harmon-Jones & Mills 2009). Det är viktigt att inte utgöra ett hot mot det som församlingen bygger på (jmf Collins 2004). Det tolkar vi, utifrån ett socialinteraktionistiskt perspektiv, som att hoten som förekom mot Anders om "stryk" ifall han inte gjorde det som förväntades utav honom, är ett resultat av detta. Även Djerf et al. (2010) har kommit fram till att barn utsätts för psykisk och fysisk misshandel om de inte lyder sina föräldrar utifrån läran inom organisationen.

Anders fick beröm när han gjort bra ifrån sig när det gällde saker inom Jehovas vittnen. Höll han tal i Rikets Sal fick han kramar och var "jätteduktig". På så sätt kunde han göra sina

föräldrar och alla andra vittnen glada. Här gör Anders något som teorin om social interaktionism ser som en interaktionsritual. Han håller tal i rikets sal och blir duktig. Han blir ett objekt som församlingen lägger sin fokus kring och bildar en gemensam emotionell känsla som bidrar till att stärka deras relationer (jmf Collins 2004).

Majoriteten av våra respondenter är äldst i syskonskaran. En del av dessa berättar att de har fått fungera som extraförälder eller som en ”fadder” för sina yngre syskon. Alva berättar att hennes mamma arbetade så mycket kvällar och helger att hon tog på sig ansvaret att fostra den 10 år yngre system i Jehovas vittnens lära genom att ta med henne på bibelmötena som deras mamma ofta inte kunde närvara på: ”Då kände jag att, jaha då får ju jag ta ansvaret och se till att hon blir andlig /.../ Lika mycket för min egen skull som för hennes skull så tog jag med henne på mötena och studerade med henne.” Det blir tydligt när det gäller syskonrelationerna som främst har byggts kring de ritualer som förekommer inom gruppen (jmf Collins 2004). Anders kände att fokuseringen kring relationen med syskonen låg kring tron, att han skulle se till så att de lärde sig vad de skulle och fostra dem in i det han blivit fostrad i att tro på ”sanningen”. Han upplevde att de inte fick en särskilt nära kontakt utan fokuseringen låg mycket kring tron. När syskonen kom hem från skolan var det Anders uppgift att sätta sig ner med bröderna och sin syster och hålla bibelstudier. Han förberedde dem även på att skriva tal till Rikets Sal, att städa, han såg till att de fick i sig mellanmål, att de klädde sig propert, att de kunde prata för sig och att de förkunnade i skolan:

Ja, jag tyckte det var helt fruktansvärt, men det dolde jag för mamma och pappa och dem andra i sekten, därför att det blev ju att jag blev ju som en mamma och pappa till mina egna syskon, det var enorma krav på mig /.../ det kom stegvis, när jag började inse vad uppgiften handlade om /.../ För nu pratar vi om att ta hand om mina syskon, nu pratar vi om att förbereda dem för livet inom Jehovas vittnen /.../ så att, jag tyckte det var helt fruktansvärt. Jag var rädd för att göra fel och jag var rädd att jag inte dög /.../

Anders fick även ta ett stort ansvar för sina syskon och förbereda dem inför ett liv som Jehovas vittnen. Då hans syskon berättade om mobbingen mot dem i skolan var det Anders plikt att förklara för dem att denna skulle fortsätta.

Hans syskon kunde prata om hur de blev mobbade i skolan och då fick Anders förbereda dem på att mobbningen inte skulle upphöra, utan fortsätta, därför att de ”världsliga” människorna är fiender och att detta är vad det innebär att vara utvald och inneha ”sanningen”. Mobbingen

rättfärdigade Anders inför sig själv och sina syskon med att världsliga människor är fiender och att det var vad det innebar att vara utvalda och inneha ”sanningen”. Återigen överdriver alltså Anders de positiva effekterna i ett försök att få dessa att överväga mobbingen och därigenom minska den dissonans som mobbingen skapar (jmf Harmon-Jones & Mills 2009).

För Maria var det ungefär likadant. Hennes föräldrar tog inte ansvar för barnen, så när Marias syskon var yngre fick hon agera som extramamma. Hon gjorde det för att hon, ur ett vittnes perspektiv, inte skulle få dåligt samvete. Hon berättar även att hon studerade bibeln med sin två år yngre bror. Maria tog alltså hand om sina syskon för att undvika dissonans, vilket hade uppstått om hon hade ignorerat sina syskons behov. Jehovas vittnen betonar vikten av att hjälpa varandra, och således fick hon hjälpa syskonen för att inte få ångest över att hon inte gjorde sin plikt (jmf Harmon-Jones 2009).

Vissa av våra respondenter upplevde mycket starkare band till släkten än till församlingen: de berättar om att dem och släkten träffades och umgicks mycket och nästintill alltid gjorde saker tillsammans. Nora säger att “Så hade jag inte gått i skola så hade jag inte i princip behövt träffa några andra utanför /.../ det har ju varit jättebra. Jag tror att vi har varit närmre än andra släkter”. Släkten skapade sina egna ritualer som på något vis stod över församlingens och gjorde dem på så vis mer sammansvetsade (jmf Collins 2004). Vi kan även se att det blev som en egen gräns inom släkten till församlingen, där släkten är “vi” och församlingen “dem”. Micke säger: “Det var ju egentligen ingen som fick komma in i släkten va. Jag brukar säga ibland att albaner och sånt va dem har ju det bästa släktförhållandet egentligen dem är ju extremt tajta, du kommer aldrig in i deras släkter. Vi hade väl nästan något liknande va.” De kände ändå gemenskap till församlingen, att de kunde prata med varandra och att de delade samma tro och värderingar.

De som inte hade en stor släkt att luta sig mot upplever att församlingen blev deras familj. Alva hade till exempel bara sin mamma, som inte var särskilt närvarande. Därmed sökte Alva sig allt mer till församlingen och genom att träffa dem mycket, stärkte hennes vilja att bli en del av det, ett bra vittne. Hennes relationer kom att byggas på de interaktionsritualer (jmf Collins 2004) som redan var etablerade andra medlemmar emellan.

7.2 Församlingen

De flesta av respondenterna har sett äldstebröderna som en trygghet och har sett upp till dem. Relationerna till äldstebröderna har varit mer som en avlastning, en person de kan gå och prata med om de behöver och en del har sett det som att de biktar sig för att få syndernas förlåtelse så de inte dör i Harmagedon. Detta har även Jägfeldt (2005) funnit i sin uppsats när det gäller att ”erkänna sina synder” inför de äldste för att slippa ångesten över att inte få komma till paradiset. En del av våra respondenter har upplevt att bröderna gav det stöd som de behövde, andra tyckte bara att det var pinsamt att sitta och prata om intima detaljer och att deras skuldbörda bara ökade. Eftersom Alva inte hade någon pappa när hon växte upp, tydde hon sig till en äldstebroder som bodde på samma gård som Alva som hade barn i hennes ålder. Hon beskriver att han inte var som en fadersfigur för henne, men att hon kände honom lite mer än de andra äldstebröderna, och det blev därför honom hon kunde gå till om det var några problem eller om hon var orolig för något. Anders avgudade äldstebröderna och beundrade deras kunskaper. Som liten hade han en lättsam inställning till dem, att han kunde prata med dem om han behövde och att det var en trygghet att veta detta. När han blev äldre däremot, ändrades denna syn och det blev en ”konstig, dubbel känsla”. Samtidigt som han tyckte mycket om dem så fruktade han dem lika mycket eftersom de pratade mer om bestraffningar och restriktioner.

Hanna gick till äldstebröderna när hon träffade sin pojkvän:

*.../ det var väldigt ångestladdat allt det där. Samtidigt som det ju kändes helt naturligt så hade man ju stora samvetsqual och äldstemötena var inte roliga såklart. Sitta och berätta intima detaljer .../ dom jag pratade med var såna äldstebröder jag tyckte om så det kändes ju bättre .../ Däremot kände man ju sig som en *dålig* människa .../ det var väl därför man gick till äldstebröderna för att bikta sig .../ Man visste att man blev förlåten av Jehova genom dom .../ om man erkänt sina synder. Ja dom var nog rätt så pedagogiska och snälla, inga utskällningar och så.*

Mikael berättar att församlingen förväntades, mer eller mindre, göra som äldstebröderna sade. Han berättar att han hade respekt för dem, men att han ibland var lite rädd. Om man hade bekymmer skulle dem hjälpa en och ”på ett sätt så gjorde dem ju det” och att det aldrig var några konstigheter för honom som medlem i Jehovas vittnen.

Vi ser det som att äldstebröderna är de huvudsakliga försvararna av församlingens gemenskap och interaktionsritualer. När någon av respondenterna gjorde något som upplevdes som ett hot, steg bröderna in för att se till att respondenterna skulle ändra sitt beteende och åter bli en del av gruppen och deras gemensamma fokus: att leva efter "sanningen". Så fort det började bli tydligt att en respondent var på väg ut ur Jehovas vittnen, reagerade församlingen med att ta avstånd från dem. Detta ser vi som ett tydligt tecken på hur församlingen reagerar vid något de uppfattar som hotfullt.

Anders berättar att församlingen var mycket stark, inte på ett kärleksfullt sätt utan på ett rent andligt vis: "allting handlade om läran och sanningen och Jehova". Han såg egentligen inte sina föräldrar som *sina* föräldrar utan han hade flera mammor och pappor i församlingen som han bodde hos ibland och som fostrade honom: "hela församlingen var en stark familj" de stärktes genom att förkunna "sanningen". Detta blir ett tydligt exempel på hur läran integreras i interaktionsritualerna som en gemensam aktivitet (Collins 2004). Anders minns att han upplevde det som normalt och tyckte det kändes tryggt. Ett sådant synsätt kan förmodligen extraherats ur interaktionsritualer. Han visste att alla i församlingen var hans vänner och att de aldrig skulle komma att svika honom så länge han inte föll bort för Jehova. Även Dobronravoff (2007) har funnit att ritualer, så som missionerande, stärker gemenskapen mellan medlemmar.

Utifrån våra respondenters berättelser kan vi förstå hur de påverkades av församlingen och hur församlingen påverkar varandra. De regler och normer som existerar inom Jehovas vittnen integreras genom de interaktionsritualer som sker mellan medlemmarna i rörelsen. Collins (2004) menar att interaktionsritualer bildas när deltagarna fokuserar uppmärksamheten på saker som de gör tillsammans. Nästintill alla intervjupersoner uppger att de känt en stark gemenskap i församlingen. Alla hälsar på varandra, alla är trevliga och vill hjälpa varandra. Församlingen har på något sätt inte egentligen varit en församling, utan en del av familjen. De träffas flera gånger i veckan, de går i tjänsten tillsammans och umgås utanför bibelmöten och andra möten med just vittnen. De stärker sin gruppsolidaritet genom att upprepa dessa ritualer ofta. Deras starka samhörighet med församlingen ökar och uppmuntras hela tiden då de får positiv respons av varandra i samband med att de utövar sin tro.

Genom att exempelvis hålla tal i Rikets sal och döpa sig, utövar de gemensamt en aktivitet tillsammans, en betydelsefull sådan och det stärker medlemmarna samhörighet med varandra.

När många deltagare uppmärksammar en sådan händelse, intensifieras känslan av gemenskap. En sådan känsla, som alla dessutom delar med varandra, skapar otroligt starka band. Alla respondenternas berättar att de själva har upplevt denna känsla av stark gemenskap och att de än idag kan sakna den. Därmed kan vi förstå hur otroligt viktig funktion de sociala relationerna har haft för våra respondenter under deras uppväxt. Tron om ”sanningen” blir en gemensam bas för de interaktionsritualer församlingen bygger sina relationer på. Många av respondenterna säger att tron är det som deras relationer kretsar kring och det som deras gemenskap byggts på, vilket blir tydligt ur Collins (2004) teori om social interaktionism. De flesta har som barn upplevt att det som positivt. För Alva blev församlingen hennes hem, hon bekräftades av församlingsmedlemmarna när hon kom på mötena och togs om hand av dem på ett, som hon upplevde det då, kärleksfullt sätt. De uppmuntrade henne att delta i mötena och såg till att hon kom dit tills hon kunde ta sig dit själv. Hon fann en plats där hon hörde hemma och beskriver församlingen som väldigt sociala och något oerhört positivt.

Några upplever att det fanns grupperingar i församlingen. Mikael nämner till exempel att: ” så att det var ju hela tiden /.../ alltså du skulle ju komma i liksom favvisgruppen då så att säga. För då fick du mest hjälp”. Alva uppger också att det var starkt grupperat, för vissa personer inte tålde varandra. Mikael och Alva sa båda att det poängterades att oavsett meningsskiljaktigheterna, så skulle man ställa upp för varandra, att tron band dem samman och enbart det. Här kan vi se att trots att inte medlemmars relationer med varandra är goda, blir de ändå sammansvetsade av ritualerna och tron (jmf Collins 2004). Marias har alltid känt att hon utifrån de andra vittnenas synpunkt inte varit ett självklart vittne, eftersom hennes föräldrar inte var döpta. Hon blev aldrig bjuden på middagar och missade därför viktiga interaktionsritualer och det fick henne att känna utanförskap i församlingen (jmf Collins 2004). Även om hon deltog i mötena varje vecka så räckte det inte för att hon skulle accepteras fullt ut, då interaktionsritualerna i hennes församling förmodligen stärktes mycket utav middagar vittnena emellan.

7.3 Vänskap inom Jehovas

Alla respondenter uppger att de haft vänner inom Jehovas vittnen. Som barn är det vanligt att träffa andra barn inom Jehovas vittnen, eftersom det inte rekommenderas att umgås med barn utanför. De berättar att med dessa vänner behövde de inte prata så mycket om tron utan bara umgås. Många av intervjupersonerna kommer ihåg de sammankomster som Jehovas vittnen

har, där de fick träffa andra barn som de kunde gå iväg och leka med. För Anders var det hans "fri zon", något han såg fram emot för det innebar att han kunde gå ifrån de vuxna och leka med de andra barnen och "fick vara ifred" från bröder och systrar. I hans församling fanns det en grupp av jämnåriga kamrater han umgicks med. Han hade en bästa vän, Robert, och Anders minns att de hade väldigt starkt för varandra och kunde prata om "förbjudna" saker (så som tjejer, musik och sport) som egentligen var förbjudna att prata om. Hade de blivit påkomna hade de enligt Anders blivit rapporterade till äldstebröderna för "världsligt språk". Rapporteringssystemet inom Jehovas vittnen är också något som Liedgren Dobronravoffs (2007) respondenter vittnar om. Men personliga tankar och funderingar tog Anders enbart upp med äldstebröderna : "Det var ju många saker jag inte kunde prata med Robert om".

Alva berättar att hon alltid haft lätt för att få kompisar. Hon fick en bästa vän, Lisa, som gick på de mötena Alva gick på. Hon tydde sig främst till några vänner och deras familjer. Hon tyckte deras relationer var mycket kärleksfulla och att det var äkta kärlek. Hon upplever att vänskapen till de närmsta vännerna i Jehovas vittnen byggde på ett underförstått band som var riktigt starkt:

Det första jag kommer att tänka på är att min relation då till exempel med Lisa /.../ det var som ett underförstått band. Som ett syskonskap som att vi har någonting som dem andra inte har förstått. Som inte går att förklara. Som att man delar på en stor hemlighet och de var inte att vi pratade om vår tro när vi umgicks absolut inte utan vi gjorde väl det som dem flesta gör. Men det fanns ändå det här, vi visste att vi hade varandra skulle något hända så skulle vi liksom backa upp varandra oavsett vi skulle alltid försvara varandra.

Maria hade en bästa vän vars föräldrar inte tyckte om att de umgicks då de fann henne olämplig som vän på grund av Marias föräldrar. Maria nämner att hon haft flera bästisar men aldrig diskuterat om Jehovas vittnen: "Om du känner saker som inte passa in i mallen så är det ju sällan man har någon att prata med om det." Hanna upplever att hennes kamratskap till vännerna inom Jehovas vittnen inte skiljde sig särskilt mycket med den vänskapskrets hon hade utanför. De var lika kärleksfulla och ingav henne tillit och de gjorde vad hon tror alla andra "vanliga" gör när de är barn. Även Nora har upplevt detta, att hennes vänner inom Jehovas vittnen inte skiljde sig från dem som inte var medlemmar, det enda som hon kan tänka på är att hon gick tjänst tillsammans med sina vänner ibland. Nora berättar också att hon var ute och festade som tonåring med andra vittnen, vilket inte är helt ovanligt några av de andra vittnenas berättelser om tonårstiden.

7.4 Förändring i relationerna under tvivel och utgångsprocessen

När respondenterna började tvivla eller göra saker som inte betraktades som bra utifrån tron, reagerade deras familjer och församlingen direkt. Innan de var helt uteslutna från församlingen, blev relationerna till dessa människor ansträngda. Några kommer ihåg att deras familjer var mycket oroliga för deras andliga hälsa och de skickades till kommittémöten för att prata med äldstebröder om deras situation. Många upplever denna period som fruktansvärd och ångestfylld eftersom de kände hur fort relationerna ändrades till det sämre. Noras mamma tog avstånd från dottern helt under hela utgångsprocessen. Ur Collins (2004) teori kan vi förstå hur församlingen reagerar när en medlem börjar tänka annorlunda. De blir ett hot mot det som hela församlingen bygger på. När de ser ett hot, går de även i försvar: de gör alltså allt för att för att skydda gruppen.

Under utgångsprocessen var Anders relation till sina vänner mycket stel och påfrestad, eftersom han hade en världslig flickvän och spelade tennis med människor som inte tillhörde Jehovas vittnen. Han umgicks med vännerna inom Jehovas också, men de påpekade ibland att ”ja, Anders, du är ju vän med världen nu” och det var bland annat Robert, hans närmsta vän, som ville att han skulle bli utesluten. Anders församling trodde att han var besatt av demoner, vilket kan ses som ett försvar mot det hot han ansågs utgöra för församlingen. Detta kan ses som sätt för en grupp att försvara sig mot de hot som ställs mot dem. Sådana hot är effektiva, eftersom det ofta bildas ångest hos den som utsätts för det och därmed avslutar kontakten med det som är oacceptabelt (jmf Collins 2004). Anders slutade spela tennis i ett år för att pressen från familj och församlingen blev för stor. Han kunde inte hantera den dissonans som uppstod i samband med att han umgicks med människor utanför Jehovas vittnen och fastän han tyckte bra om dessa personer, slutade han umgås med dem för att komma i harmoni med sina tankar (jmf Harmon-Jones & Mills 2009) Han blev sedan, efter uteslutningen, behandlad som luft av sina föräldrar och syskon. Ingen ur församlingen pratade med honom.

Mikaels arbete ansågs bryta mot vad församlingen stod för, vilket är de interaktionssymboler i församlingen (Collins 2004), vilket ledde till hans uteslutning. Mikaels bästa vän kom dagen innan beslutet om uteslutning och frågade om ”ska det verkligen behöva bli så, att vi inte ska hälsa på varandra?”. Därefter har de aldrig pratats vid. Efter Mikes utgångsprocess höll mamman dock fortfarande kontakten honom.

Efter utgången har samtliga i församlingen tagit avstånd från våra respondenter. Medlemmarna gav upp kontakten med dem när de uteslöts från församlingen. Alva klarade inte av att umgås med sina vänner under tiden hon funderade på att gå ur församlingen, efter att hon undersökt äktheten i rörelsen.

7.5 Sociala relationer till personer utanför Jehovas vittnen

Alla intervjupersoner uppger direkt och indirekt i sina utsagor att det inte är lämpligt att umgås med världsliga människor, det vill säga, människor som inte tillhör Jehovas vittnen. Anders, Mikael och Maria berättar alla liknande historier som handlar om vilka man bör och inte bör umgås med. Det var markant under just deras uppväxter eftersom de inte hade vänner eller kontakt med någon annan utanför Jehovas vittnen. Anders kände sig trygg med att inte umgås med världsliga personer i skolan, han berättar att han inte ville vara vän med dem utan umgicks med dem som var vittnen i hans skola. Mikael hade inga vänner under skoltiden, dels för att de inte hade något gemensamt att prata om och för att: ”synen var ju så att man umgicks med dem i skolan /.../för det var ungefär som att gå till ett jobb”. Maria beskriver:

Det ska man ju inte ha... Alltså det är ju också tydligt redan från början även som barn får man ju veta att det inte är bra att ha kompisar som inte är vittnen /.../ Nu gick jag ju dessutom i en klass där det fanns en annan så vi hade ju ingen anledning att umgås med några andra.

Några av våra respondenter uppger att de växt upp med en nedvärderande syn på världsliga människor. Anders blev mobbad av sina skolkamrater, de kallade honom ”hjärntvättad” och det stärkte bara det han fått läsa i teokratien, att världsliga människor är onda, osunda och ”fiender” till Jehovas vittnen. Vi kan se att det uppstått en dissonans hos Anders på grund av mobbningen, men att tankarna om att världsliga människor bekräftas av deras beteende ger en ”positiv belöning” för honom. Genom att tänka att de faktiskt är onda och han är utvald minskas dissonansen över att han utsätts för mobbning; en aktivitet som egentligen är fruktansvärt påfrestande att behöva uppleva (jmf Harmon-Jones & Mills 2009). Nora berättar att hon växte upp med en syn att Jehovas vittnen är ”bäst” och att alla människor utanför Jehovas vittnen är onda och att de ska dö och inte komma till paradiset. Hanna säger att hon alltid varit lite rädd och obekvämt med att umgås med världsliga människor, eftersom de ”matades” med att undvika dem. Det är viktigt för församlingen att avgöra vilka som är med och vilka som inte är med, vilket är ett kriterium för socialinteraktionismen (Collins 2004). Känslan av “vi” och “dem” är stark och viktig, eftersom den talar om för församlingen vilka

som räknas till deras gemenskap och vilka som inte gör det. En del av respondenterna känner att det har påverkat deras sätt att kommunicera och umgås med folk som inte är vittnen. Många känner att de blivit avskärmade från samhället på grund av att det varit en så stark gräns mellan de som är Jehovas vittnen och dem som inte är det. Det blir som en slags ritual att vara en grupp som står utanför samhället och gemensamt förkastar världsliga människor. Deras gemensamma upplevelse av vad som är hög moral och vilka värderingar de har i olika frågor skiljer sig ofta ifrån den världsliga uppfattningen och gränserna mellan Jehovas vittnen och samhället blir mycket tydliga. Att inte umgås med människor utanför Jehovas vittnen blir en slags ritual för medlemmarna, något att hålla fast i för att ytterligare göra gränser mellan "vi" och "dem" (jmf Collins 2004).

Mikael beskriver sin relation till sin pappa som dålig men lyfter upp att hans farfar, som inte var ett Jehovas vittne, blev en fadersfigur och någon han såg upp till. Eftersom han inte var ett vittne skulle han heller inte komma med dem till paradiset, något för Mikael förfärligt då han betydde mycket för honom och även de andra i familjen. För att hantera dessa tankar och den ångesten som detta skapade valde Mikael och familjen att ändra sina attityder i frågan. Tillsammans pratade de ofta om att farfar "Ja, men farfar var en sån god människa, han var så bra, han får nog följa med ändå!" I detta exempel hjälps alltså familjen åt att bortse från sin tro och sina allmänna attityder kring att personer utanför Jehovas inte kommer till paradiset, för att minska sin dissonans i frågan (jmf Harmon-Jones & Mills 2009). Mikael är inte ensam om att uppleva dissonans på grund av Harmagedon. Den är genomgående i de flesta intervjupersonernas berättelser när det kommer till relation med människor utanför Jehovas vittnen. De vet att när Harmagedon kommer så får inte världsliga "komma" till paradiset oavsett vilken relationen är till respondenterna. För att skapa harmoni i sina tankar tar respondenterna ett visst avstånd från dessa personer.

En del av våra respondenter umgicks med världsliga människor i skolan och ibland utanför också när tiden fanns (med tanke på bibelmötena tre kvällar i veckan). De uppger att det inte var något konstigt med det. Vissa beskriver dock att det bara var ett kamratskap som fanns i skolan och att de bara umgicks några enstaka gånger hemma hos dessa kamrater. Även om de minns att relationerna var äkta så tänkte respondenterna ändå eller kände innerst inne att det inte skulle vara för alltid på grund av tron. Alva säger att hon hade en kompis hon stod mycket nära:

Hon träffade ju killar på ett sätt som inte jag kunde göra. Eller fick göra. Och där började vi leva lite olika liv /.../ och jag visste att våra, dem här olikheterna kommer bli tydligare ju äldre vi blir /.../ jag visste ändå att ja, men förr eller senare kommer våra vägar att, när vi blir äldre... /.../ någonstans hoppades jag ändå att vi skulle vara vänner livet ut.

Hanna berättar liknande historia som Alva, att vännerna började gå på disko, delta i sportaktiviteter och festa, vilket hon kände att hon inte fick göra. Därmed började hon självmant dra sig undan ifrån dem, vilket innebar att de umgicks i skolan men inte på fritiden: "det hade ju inte funkat att umgås och vara vittne, vi levde så olika liv." Jägfeldts (2005) skriver att hennes respondenter umgicks mindre med sina kamrater utanför Jehovas vittnen då gemenskapen mellan dem minskade. Relationer till vänner utanför Jehovas vittnen har alltså för flera av våra intervjupersoner inneburit källan till dissonans. Motstridiga känslor kring hur mycket de kan tycka om en världslig kamrat, och vetskapen kring att deras vänskap en dag kommer att skiljas från dem i och med Harmagedon (jmf Harmon-Jones & Mills 2009). För att slippa dissonansen av att behöva "svika" sina vänner genom att bara kunna vara med på begränsade aktiviteter, drar de sig självmant undan dem innan detta skulle märkas. Hanna säger att hon fick lov att umgås så länge med världsliga människor just för att hennes mamma inte var vittne, restriktionerna gällde inte henne i samma grad som för de andra barnen i församlingen. Nora berättar att hon hade vänner i skolan som inte var Jehovas vittnen och att de hade normala kompisrelationer. Vännerna accepterade att hon inte kunde göra det som dem gjorde: "Man valde väl sitt umgänge efter de som inte festade så mycket". Vi kan även se att de interaktionsritualer som är viktiga för respondenterna tog så stor plats att det inte fanns tid att umgås med vännerna utanför skolan (jmf Collins 2004).

Samma ritualer inom gruppen gör det även ständigt tydligt att det finns en skillnad mellan respondenterna och vännerna: de är inte en del av den grupp som intervjupersonerna lever i. De kan minska gränsen genom att umgås med personer som inte sticker ut alltför mycket från de regler och normer som själva Jehovas vittnen bygger på. Jägfeldt (2005) kom fram till att många barn som växer upp i Jehovas vittnen känner sig utanför och skäms för att vara ett vittne. Vårt resultat skiljer sig delvis från hennes resultat. Mikael kände sig på ett sätt utanför då han inte blev bjuden på fester av kompisarna i klassen. Anders blev mobbad. De andra respondenterna däremot har aldrig upplevt sig som utanför eller att de inte har blivit accepterade på grund av sin tillhörighet till Jehovas vittnen. Av det som har framkommit kan vi inte se några tendenser till att de skulle ha skämts över det heller.

Våra respondenter upplever att de har blivit påverkade av sin tillhörighet inom Jehovas vittnen och när det kommer till att bygga relationer utanför organisationen. Eftersom banden är så starka upplever flera respondenter att vänskapen utanför församlingen inte var att räkna med. Collins (2004) uppger att ur ett socialinteraktionistiskt perspektiv skapas det tydliga gränser mellan dem i gruppen och dem som är utanför gruppen. Flera av respondenterna ger en bild av att de egentligen inte behövde ha kontakt med världsliga människor. Mikael upplevde att skolan var mer som ett jobb dit han var tvungen att gå. Han hade inget att prata om med sina skolkamrater eftersom hans fritid utgjordes av helt andra saker än deras. Även om Alva hade vänner inom och utanför församlingen så kände hon ändå att relationen till de utanför inte hade det starka band som hon kände till de innanför.

7.6 Förhållanden

När det kommer till flick- och pojkvänner har dessa relationer av många beskrivits som ångestladdade och upprättare av motstridiga känslor. Inom Jehovas vittnen förespråkas avhållsamhet och att alla bör gifta sig innan dem umgås sexuellt. En flick- pojkvän bör helst vara ett vittne och ibland även döpt. Berättelserna varierar hos våra intervjupersoner, men överlag så var många tvungna att smyga med sina förhållanden, även om partnern tillhörde organisationen och vissa mådde mycket dåligt över detta, till exempel Nora som blev tvungen att ljuga för sina föräldrar för att inte bli utesluten. Några hade ingen relation alls förrän efter tjugooårsåldern. Relationerna till flick- och pojkvännerna har varit återhållsamma för de flesta av våra respondenter, vilket har upplevts som jobbigt när de upplevt sig som unga och kära och velat umgås sexuellt utan att behöva gifta sig. Hanna berättar om ett tvåårigt förhållande hon haft med en kille som även han var vittne. Enligt tron bör man inte umgås sexuellt för än efter giftermålet. Eftersom Hanna ändå hade sådana tankar skapades dissonans i förhållandet till vad hennes omgivning sa var rätt.

En del andra av våra intervjupersoner kände att de var tvungna att smyga med sina förhållanden inför sin familj och församling då de visste att det som de gjorde var fel och inte skulle accepteras, något som definitivt skapade dissonans (jmf Harmon-Jones & Mills 2009). Alva blev förälskad i en kille som inte tillhörde Jehovas vittnen och som började ifrågasätta tron. Denna typ av förhållande var svår för henne att rättfärdiga och dissonans uppstod då killen hon förälskat sig i ifrågasatte hennes tro. Så som Harmon-Jones & Mills (2009) förklarar teorin valde Hanna att avsluta förhållandet för att på så sätt reducera dissonansen.

Anders upplevde nya känslor då han träffade och förälskade sig i en flicka som inte var ett vittne. Detta stred mot hans omgivnings ställningstagande i huruvida ett sådant förhållande var acceptabelt: han relation till vännerna inom församlingen blev stel och påfrestad. Anders föräldrar sa att de trodde han hade blivit besatt av demoner. Detta orsakade honom en stark dissonans, en dissonans han inte kunde reducera eftersom han fortsatte träffa flickvännen trots församlingens påbud. Däremot kan vi se det som att Anders rättfärdigade förhållandet för sig själv, han utstod den svåra ångesten för att han i slutändan ändå fick mycket positivt av att vara tillsammans med sin flickvän (jmf Harmon-Jones & Mills 2009).

7.7 Påverkan av sociala relationer under uppväxten

Det finns två olika tankar hos våra respondenter kring förmågan att lita på andra. En del tycker att deras relationer under uppväxten har gjort att de idag har svårt att lita på andra människor. Andra känner att de kan förlita sig på andra. Mikael säger dock att förmågan att lita på andra i hans fall har fått negativa konsekvenser, så som att han blivit utnyttjad och bestulen på pengar.

Hanna och Maria upplever båda att de fått svårt för känslor till andra på grund av sina relationer under uppväxten. De säger också att dem får öva sig på att känna känslor och prata om dem. Maria berättar:

Jag tycker den viktigaste relationen som skadats mest är relationen till sig själv. Att man faktiskt har en riktigt kass relation till sig själv. Jag måste lära mig att känna vad jag känner på riktigt och kunna använda det och tycka att det är rätt. Eller... att det får finnas /.../ det är svårare för mig att vara en bra förälder alltså det är en mycket mer ångestladdad relation till mina barn än vad jag skulle ha haft annars.

Anders upplever att han har lätt för att träffa människor han inte känner och inte har några problem att prata med dem. Han tror att det är tack vare alla tal han fått hålla och att han fått knacka dörr och träffa främmande människor. Anders säger också att han är oerhört konflikträdd och måste arbeta på att våga ta konflikter, för att äldstebröderna alltid gick in i familjen för att lösa konflikterna som uppstod där. På grund av att Nora blev tvungen att ljuga för sina föräldrar, och att det fick så svåra konsekvenser för henne, är hon idag mycket rädd för att ljuga för andra; att hon hellre säger för mycket än för lite. Hon berättar även att

tankarna kring att världen är "lite ond" fortfarande är kvar hos henne och påverkar hennes relationer till andra människor: att hon inte riktigt vet vad deras avsikter är.

För de flesta respondenterna har känslan av behov av stöd på grund av deras religiösa tillhörighet inte kommit förrän i efterhand. De berättar att inte fanns utrymme till andra tankar om att tron inte skulle vara rätt och därför fanns det inte "på kartan" att ens fundera över att de behövde söka hjälp. Idag tänker de flesta annorlunda och önskar att någon hade ifrågasatt deras uppväxt eller på något sätt hjälpt dem.

Ett tydligt exempel på detta är Anders. När han var i början av tonåren, ritade han en bild på Harmagedon, vilket fick bildläraren att reagera och fick honom att träffa skolkuratoren. Han känner än idag att det var det värsta misstaget hon någonsin har gjort. Det som Anders berättade för kuratorn var vad församlingen lärt honom, att vara kortfatta och ärlig, men att ändå se till att viss informationen utelämnades. Exempelvis sa han att "mina föräldrar är jättegoda vittnen" men utelämnade att han utsattes för misshandel hemma. Kuratorn frågade Anders om han visste vad en psykos var, vilket Anders inte hade en aning om, därefter kontaktade hon socialtjänsten. Anders fick "skit" för detta och att all skuld lades på honom från familj och äldstebröderna. Anders önskar att han hade haft mod att berätta om sin situation för socialsekreteraren. Dock var han livrädd för de konsekvenser som det skulle föra med sig att "prata". Han tyckte om socialsekreteraren, hon visade ett intresse för honom och han kämpade med den klivna känslan att lita på henne. Hon var snäll samtidigt som han visste att hon var världslig och ond: "Det som jag resonerade och det jag kände det var att, 'kan ni inte se? Ta mig härifrån, snälla rara', men det kunde jag inte säga." Anders ville egentligen ha hjälp av socialsekreteraren, samtidigt som han fruktade konsekvenserna för att erkänna detta. Han upplevde i hög grad dissonans för det att han såg socialsekreteraren som en fiende, samtidigt som hon ändå var otroligt snäll och omtänksam mot honom. Det är inte särskilt förvånande att Anders tvivel uppstod här, han fick helt enkelt inte ihop det som tron sa om världsliga och det han själv upplevde. Ur teorin om social interaktionism (Collins 2004) kan vi se hur en stark gemenskap genom tron gör att Anders måste tvinga sig själv att inte säga något, eftersom han fruktar konsekvenserna om han söker hjälp hos världsliga. Han vill inte heller svika gruppen, som han fortfarande litar på och därmed uteblev hjälpen. Socialtjänsten lade ner utredningen efter ett halvår då de inte kunde hitta några allvarliga brister i Anders situation.

Många upplevde äldstebröderna som ett stöd under uppväxten kring det religiösa och att relationen till dem på det viset var mycket bra och tillitsfull. I tonåren upplevde dem flesta äldstebröderna som ordningsvakter som såg till att ungdomarna inte gjorde sådant som de inte skulle. Gjorde respondenterna något otillåtet fick de gå på kommittéförhör och situationen utreddes in i minsta detalj. Redan då upplevde respondenterna det som skamligt och kränkande, men något som skulle göras. Nora blev på grund av en händelse tvungen att gå till äldstebröderna, vilket hon redan då inte tyckte var något hon egentligen behövde. På grund av att Anders ständigt var rädd för att göra fel och bestraffas av Gud, han hade så kraftiga mardrömmar att han ofta kissande ner sig när han var yngre. Hans mamma tyckte inte om beteendet och skickade Anders till äldstebröderna för att de skulle ta reda på vad det var för fel på honom. Anders kommer ihåg att han upplevde bröderna som ett stöd för att de fick honom att försöka hitta vad han gjorde för fel, så han kunde bättra sig; att han kände sig lättad för att de hjälpte honom med hans problem. Samtidigt kände han en tyngd av skuld eftersom allt var hans fel.

Alla respondenter har funnit någon typ av stöd i sin närhet under uppväxten. Hur detta stöd har sett ut och i vilken grad och omfattning det har funnits, varierar. Det handlar om allt från att kunna prata förtroligt med en kamrat till att känna tillit till en förälder. Restriktioner på grund av tron, vad som är okej att prata om och inte prata om, har ofta gjort att respondenterna inte har kunnat tala ut om tveksamma känslor som uppstått någon gång under uppväxten. Istället har de försökt ignorera tankarna, eftersom de har känt att det inte är accepterat att hysa motvilliga känslor inför ”sanningen”.

Samtidigt som respondenter uttrycker att uppväxten varit mycket trygg, har de idag olika tankar om hur bra deras uppväxt egentligen har varit för dem. De flesta ser ofta något positivt i sin uppväxt som vittne, men att detta inte kan överväga de problem som har kommit i efterhand på grund av tillhörigheten i rörelsen. Många uppger problem med nära relationer till andra. Anders har blivit diagnostiserad med posttraumatisk stress och går till psykolog än idag för att bearbeta traumatiska upplevelser från barndomen. Däremot nämner han att han inte har några bekymmer med att initiera kontakt med andra, att han är öppen och kan uttrycka sig verbalt. Nora känner också att hon kan vara öppen mot folk, men med viss misstänksamhet. Hon går idag i terapi en gång i veckan för att bearbeta utgången från Jehovas vittnen och den komplexa relation hon idag har till sin familj. Maria träffar också en terapeut:

Så nu när jag går i terapi för att lära mig känna nånting och det handlar ju om massa saker, det påverkar /.../ Hur man överhuvudtaget känner att man kan uppleva sexualitet /.../ och konsekvenserna av allting är att jag är urusel på det och måste lära mig det nu när jag är vuxen.

Några har alltså behövt söka upp professionell hjälp efter uteslutningen. Andra har klarat sig genom att prata med en närstående. Både Mikael och Alva gick ur tillsammans med en förälder och kunde på så vis stötta varandra. Att Mikael inte känner att han behövt prata med någon är för att han huvudsakligen haft en sådan bra relation med sin mamma och att de pratat med varandra istället. Han nämner även att söka hjälp inom Jehovas vittnen ses som något negativt och att man ska bearbeta det själv. En del har haft vänner utanför Jehovas vittnen som fungerat som ett stöd vid uteslutningen och efteråt.

Under utgångsprocessen valde Nora att kontakta en kurator för att minska sin dissonans och få bekräftelse att det hon tänkte var riktigt och okej. Hennes kurator hjälpte henne att rättfärdiga sina tankar kring att det faktiskt var okej att ha en pojkvän och att inte vilja leva i det man växt upp i (jmf Harmon-Jones & Mills 2009). Eftersom Nora växte upp med att denna typ av tvivel och funderingar inte var acceptabla skapade dem dissonans som kuratorn hjälpte till att reducera. Hon upplever också att stödet var bra från kuratorn och fortsatte efter sommarlovet att gå till skolans kurator, där hon även fick det fortsatta stöd hon behövde med tanke på att hon bodde hemma ett år efter att hon uteslutits. Stödet som Nora fick av kuratorn kan ha hjälpt henne att hantera den dissonans som uppstått då släkt och församling som slutade umgås med henne. Djerf et al. (2010) skriver också om de svåra förhållanden som kan uppstå för barn som gått ur Jehovas vittnen men fortfarande bor kvar hemma hos sina föräldrar. Nora uppger dock att förhållandet till hennes mamma har blivit bättre efter hennes utgång och att relationen till pappan blivit sämre.

Även Alva sökte professionell hjälp, någon som kunde bekräfta henne i hennes tankar och våga få henne fatta ett beslut. Hon säger att terapeuten gav viss hjälp men att denna inte förstod det Alva pratade om. Terapeuten sa även att hon aldrig hade träffat någon som varit med i en sekt tidigare. Däremot tyckte terapeuten att processen Alva gick igenom påminde om en skilsmässa, vilket Alva till viss del kan instämma i: ”men det är samtidigt så mycket annat, så mycket mer existentiella frågor /.../ så jag fick lite hjälp men kanske inte alls det som jag hade hoppats på”.

8. Diskussion och slutsatser

Syftet med studien har varit att utöka kunskapen om hur uppväxten inom Jehovas vittnen påverkar barnens sociala relationer till bland annat familj, församling och människor som inte är vittnen. Vi har även velat undersöka i vilken utsträckning dessa barn har varit i behov av stöd under sin uppväxt, under utgångsprocessen och senare i livet. Vi hoppas att vår första frågeställning ska kunna besvara vilka som funnits där för barnen om det har funnits ett behov av stöd.

Vi ser genomgående hur kognitiv dissonans i våra intervjupersoners berättelser återkommer som en röd tråd. Alla har de någon gång under sin uppväxt upplevt just dissonans i sina relationer på grund av sin tro och de situationer som denna har försatt dem i. Dissonansen tenderar att uppstå främst i de fall intervjupersonernas tankar eller handlingar går emot Jehovas vittnens regler och riktlinjer. Vi kan utifrån Collins (2004) teori om social interaktionism förstå hur Jehovas vittnen som en nyreligiös grupp tillsammans genom tron bygger upp en gemenskap som stärker banden mellan medlemmarna men samtidigt hindrar att andra relationer uppstår utanför. Eftersom Jehovas vittnen har normer och regler som bygger på deras tro, genomsyrar detta onekligen de vardagliga relationerna för vittnena. Vi kan förstå genom våra respondenters berättelser att gemenskapen är en central mittpunkt för de sociala relationerna inom församlingen, en gemenskap som bygger på den absoluta "sanningen" och att de tillsammans är de utvalda. De utövar en mängd olika ritualer med tron som det gemensamma objektet. **Det är alltså är dessa dagliga interaktionsritualer som framkallar denna starka gemenskap, inte tron i sig.** Alla aktiviteter som görs mellan medlemmarna bygger på detta och genomsyrar således deras vardag. Eftersom aktiviteterna är viktiga för att upprätthålla en stark gemenskap uteblir umgänget med andra utanför Jehovas vittnen. Det behöver i och för sig inte vara negativ i bemärkelsen att de trots allt upplever sig ha goda relationer inom organisationen. Däremot blir det svårt för respondenterna att skapa betydelse- och meningsfulla relationer till andra som inte ingår i denna gemenskap, särskilt när de går ur rörelsen och kanske inte har relationer förutom de som nyss klippts av.

Barn som växer upp inom Jehovas vittnen, växer även upp med dessa interaktionsritualer, vilka kommer att prägla dem under resten av uppväxten och senare i deras vuxna liv. Att de gemensamt utövar interaktionsritualer som väcker gemensam sinnesstämning och emotionella

känslor, exempelvis att de tillsammans innehar den absoluta ”sanningen”, skapas en stark känsla av samhörighet. Därigenom känner barnen trygghet till församlingen och sin familj och upplever såväl kärlek som tillit inför människorna i rörelsen. Det finns dock ett villkor för denna kärlek, inom familjen såväl som med församlingen och vänner inom Jehovas vittnen. Detta villkor upplever dock inte barnen när de är inne i organisationen. Så länge du inte ifrågasätter tron så är banden till församling och familj inte hotade, men när respondenterna börjar tvivla så reagerar församlingen starkt. Våra respondenters berättelser om de sociala relationerna i familjen varierar. Många upplever att de var älskade av sina föräldrar, och för några få har det även sträckt sig utanför de regler som finns i Jehovas vittnen, vilket har blivit tydliga under utgångsprocessen då de inte valt att ta avstånd från sina barn. Vi kan även se att vår respondent som valt att stanna kvar i Jehovas vittnen men vara inaktiv medlem gjort detta för att undvika att förlora viktiga sociala relationer med dem innanför. Dessa starka band påverkar onekligen barnens attityd mot människor som inte tillhör organisationen, framförallt vänner utanför församlingen. Det blir tydligt att barn som växer upp i en nyreligiös församling som Jehovas vittnen kan få svårare att uppleva det som positivt att umgås med människor utanför och därmed självmant avskärmar sig från sina relationer till människor de tycker om. Graden av restriktioner har vi dock funnit variera från församling till församling och ibland även ur en tidsmässig aspekt.

I stort sätt alla har haft en familj och församling samt en rad andra personer i sin närmaste omgivning. Vad vi kan konstatera är dock att även om dessa människor ser till barnet och finns i dess närhet, innebär inte detta att de ger barnet det stöd och den närhet som barnet behöver. Relationer blir starkt begränsade av just tron i en del av barnens uppväxter, då de inte kan prata med någon från församlingen om hur de känner. De saker som våra respondenter främst har upplevt att det behövt ventilera, prata om och fråga kring är de saker som de enligt tron inte får ta upp, saker som krockar med omvärlden. Alla våra intervjupersoner har vid sådana tankar upplevt dissonans som de själva försökt reducera genom att till exempel förneka, klandra eller motivera sig själv varför de agerat eller tänkt som de gjort. Det sociala nätverket är även oharmoniskt i den bemärkelsen att de sociala relationerna är starkt bundna till tron. Flera av våra respondenter har under uppväxten upplevt att de haft personer med villkorslös kärlek och vänskap till dem men att de efter uteslutningen insett att så inte var fallet då deras religiösa tillhörighet blev avgörande för dessa relationer. Deras relationer med människor inom Jehovas vittnen är oerhört starka, men enbart inom den begränsningen att de måste tillhöra Jehovas vittnen. När våra respondenter väljer att avsluta

sitt medlemskap tar församlingen och samtliga vittnen avstånd från dem. De starka band som tidigare funnits har därmed upphört att existera och således även deras relationer.

Synen som råder inom församlingen kan påverka i vilken grad barnen väljer att söka hjälp när behovet uppstår. Eftersom dessa barn växer upp med värderingar och normer som onekligen påverkar deras tankar och känslor skapas det dissonans när barnet börjar ifrågasätta det som dem växt upp i. En dissonans som ofta får barnen att sluta upp med det som inte anses okej för att kunna reducera den ångest som uppstår. Det innebär att många barn kan gå miste om värdefull hjälp om det behövs. Att ifrågasätta verkar dock uppkomma senare i tonåren och ibland inte förrän dem är i vuxen ålder. Icke desto mindre har deras uppväxt inom Jehovas vittnen påverkat deras sociala relationer till familjen, vänner och framtida människor. Det vi har kommit fram till är att även om barnet själv upplever att det lever i en trygg och bra värld med goda sociala relationer till de flesta i församlingen, uppstår det ändå konflikter när det blir äldre. De kan söka hjälp hos äldstebröderna och i vissa fall upplever dem också att det känns bra att få prata med dem, att de fungerar som ett sorts stöd. Detta är dock också förenat med skam och skuld då barnet måste leta fel hos sig istället för att bli bekräftad i sina tankar. Sådant kan påverka utkomsten av relationer till andra. Många tycker att de idag inte har svårigheter att ta kontakt med människor, men att djupare relationer är svårare att skapa eftersom de inte vet vad de ska tycka, känna eller tro. En del vågar inte lita på omvärlden, andra har stor tillit till världen och detta kan ses både som positivt och negativt och det påverkar även hur vi ska se på andra människor och hur vi skapar vår relation till dem.

Även synen på andra människor är avgörande för hur våra sociala relationer blir. Den påverkar också i vilken utsträckning barnet vågar söka stöd vid behov. Anders ville egentligen ha hjälp av socialsekreteraren, samtidigt som han fruktade konsekvenserna för att erkänna detta. Han upplevde i hög grad dissonans för det att han såg socialsekreteraren som en fiende, samtidigt som hon ändå var otroligt snäll och omtänksam mot honom. Det är inte särskilt förvånande att Anders tvivel uppstod här, han fick helt enkelt inte ihop det som tron sa och det han själv upplevde.

När en person väl gått ur Jehovas vittnen, ser de ofta sitt ”tidigare” liv med nya ögon. De upplever sina relationer som annorlunda än vad de gjorde då. Att ett barn växer upp med känslan att de är trygga i sina relationer och att detta vid utgången drastiskt kastas omkull innebär ett trauma för personerna. I vissa fall behöver dessa personer söka hjälp för att få reda

ut de problem som uppstått i samband med utgångsprocessen. De har ofta förlorat sina relationer till familjen och församlingen och har inte alltid ett socialt nätverk utanför som kan stötta dem. Att växa upp i förhållanden där gemenskapen bygger kring en sådan tro som Jehovas vittnen innebär att de ofta behöver hjälp, inte bara psykiskt utan även andligt. En del av de som går ut behöver inte denna hjälp utan bearbetar upplevelserna genom att prata med någon som förstår deras situation eller kan hjälpa dem att bekräfta deras känslor. Vi kan också tänka oss av en del avstår från att söka det stöd dem behöver därför att synen på att få hjälp väcker negativa känslor. Därför känner vi att det är otroligt viktigt att kunskapen om Jehovas vittnen och på vilket sätt barn påverkas i sina relationer ökas inom de professionella yrkena. Att yrkesverksamma som på något vis kommer i kontakt med dem som behöver stöd på grund av erfarenheter inom Jehovas vittnen vet hur dem ska hjälpa dessa människor att komma vidare och hantera deras upplevelser, tankar och känslor.

Referenser

Ahrne, Göran & Svensson, Peter (2011) Kvalitativa metoder i samhällsvetenskapen. I: Ahrne, Göran & Svensson, Peter (red.) *Handbok i kvalitativa metoder*, s.10-18. Malmö: Liber.

Bryman, Alan (2011) *Samhällsvetenskapliga metoder*. Malmö: Liber.

Bäck-Wiklund, Margareta (2003) Familj och modernitet. I: Bäck-Wiklund, Margareta & Johansson, Thomas (red.) *Nätverksfamiljen*, s. 17-39. Stockholm: Natur och kultur.

Christakis, Nicolas A. & Fowler, James H. (2010) *Connected – mänskliga relationer och sociala nätverk och deras betydelse i våra liv*. Stockholm: Natur & Kultur.

Collins, Randall (2004) *Interaction ritual chains*. Princeton: Princeton University Press.

Dahlin-Ivanoff, Synneve (2011) Fokusgruppsdiskussioner. I: Ahrne, Göran & Svensson, Peter (red.) *Handbok i kvalitativa metoder*, s.71-82. Malmö: Liber.

Denscombe, Martyn (2009) *Forskningshandboken: för småskaliga forskningsprojekt inom samhällsvetenskaperna*. Lund: Studentlitteratur.

Djerf, Katarina, Höök, Kristina & Magnusson, Johanna (2010) *Barn I sekter*. Örebro: Universitetet Örebro.

Eklund, Stig (1987) *Högstadiееlevens attityd till kristen tro: en religionspsykologisk studie i Åk 9*. Uppsala: Universitetet Uppsala.

Eriksson-Zetterquist, Ulla & Ahrne, Göran (2011) Intervjuer. I: Ahrne, Göran & Svensson, Peter (red.) *Handbok i kvalitativa metoder*, s.36-57. Malmö: Liber.

Goffman, Erving (2011) *Stigma: den avvikandes roll och identitet*. Stockholm: Norstedts.

Gustafsson, Ingmar, Samuelsson, Bengt & Sundberg, Per (1983) *Nyreligiösa rörelser i Sverige*. Göteborg: Gothia.

Harmon-Jones, Eddie & Mills, Judson (2009) *An Introduction to Cognitive Dissonance Theory and an Overview of Current Perspectives on the Theory*. I: Harmon-Jones, Eddie & Mills, Judson (red.) *Cognitive Dissonance. Progress on a pivotal theory in social psychology*, s. 3-21. Washington: American Psychological Association.

Hedström, Peter (2007) *Sociala påverkansprocesser*. I: Edling, Christofer & Rydgren, Jens (red.) *Social handling och sociala relationer*, s. 125-146. Stockholm: Natur & Kultur.

Jehovas vittnen: förkunnare av Guds kungarike (1994) New York: Watchtower Bible and Tract Society of New York

Jägfeldt, Kristina (2005) *Guds lilla barnaskara – barn och ungdomar inom Jehovas vittnen*. Lund: Lunds universitet.

Kvalheim, Ingeborg Lödrup (1981) *Hur barn lär sig sociala roller*. Stockholm: Liber.

Liedgren Dobronravoff, Pernilla (2007) *Att bli, att vara och att ha varit: om ingångar i och utgångar ur Jehovas vittnen i Sverige*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.

Nilsson, Björn (2007) *Nära relationer: introduktion till relationspsykologi*. Malmö: Liber

Orrenius, Ann Mari (2005) *Trygga relationer: om anknytning och samhörighet mellan barn och vuxna*. Stockholm: Natur & Kultur

Partridge, Christopher, Beskow, Per & Johansson, Lars (red.) (2005) *Nya religioner: en uppslagsbok om andliga rörelser, sekter och alternativ andlighet*. Örebro: Libris

Rothstein, Mikael (1997) *Gud är blå. De nya religiösa rörelserna*. Nora: Nya Doxa.

Sernhede, Ove (1995) *Modernitet, adolescens & kulturella uttryck*. Göteborg: Institutionen för socialt arbete, Universitetet Göteborg.

SOU 1998:113 *I God Tro – Samhället och nyandligheten*.

Svensson, Peter & Ahrne, Göran (2011) *Att designa ett kvalitativt forskningsprojekt*. I: Ahrne, Göran & Svensson, Peter (red.) *Handbok i kvalitativa metoder*, s. 19-33. Malmö: Liber.

Trost, Jan (2005) *Kvalitativa intervjuer*. Lund: Studentlitteratur

Unicef (2009) *Barnkonventionen. FN: s konvention om barnets rättigheter*. Stockholm: Unicef.

Vetenskapsrådet (2002) *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning*
Stockholm: Vetenskapsrådet

Öberg, Peter (2011) Livshistorieintervjuer. I: Ahrne, Göran & Svensson, Peter (red.) *Handbok i kvalitativa metoder*, s.58-82. Malmö: Liber.

Internet

Jehovah's Witnesses (2011) Statistics: "2010 Report of Jehovah's Witnesses Worldwide"

(elektronisk) Jehovas vittnens internationella officiella hemsida.

Tillgänglig: http://www.watchtower.org/e/statistics/worldwide_report.htm. (110419).

BILAGA 1: Informationsbrev

April, Kristianstad

Information inför medverkan i studien

Hej!

Vi heter Sara Carlsson och Emma H. Gyllerup och genomgår för närvarande sjätte terminen på socionomprogrammet vid Högskolan i Kristianstad. Under denna termin ingår det att vi gör ett självständigt vetenskapligt arbete i form av C-uppsats. Syftet med vår studie är att undersöka vilka sociala relationer ett barn inom Jehovas Vittnen har, hur dessa ser ut och hur dessa påverkat dem under uppväxten. Vi vill också få en bild över hur före detta medlemmar upplevde sin uppväxt inom Jehovas vittnen och hur det i sin tur påverkat dem idag.

Vi värnar givetvis om våra intervjupersoners integritet och anonymitet och därför kommer vi kortfattat beskriva de forskningsetiska principerna som är viktiga för Dig att känna till innan intervjun.

- Du deltar på frivillig grund och kan när som helst välja att avbryta intervjun eller avstå från att besvara en viss fråga under intervjuens gång.
- All information som framkommer i intervjun kommer att behandlas med största konfidentialitet från vår sida: ingen information kommer att föras vidare till någon obehörig. Ditt namn kommer att avidentifieras i uppsatsen.
- Intervjun kommer att spelas in för att underlätta analysen. Efteråt kommer vi att transkribera hela intervjun ordagrant. Allt material förvaras på sådant sätt att ingen obehörig kan ta del av den. Efter att arbetet godkänts av högskolans examinator kommer allt material från intervjuerna att förstöras.

Vi beräknar att intervjun kommer att ta ungefär 60 minuter.

Ni är välkomna att kontakta oss om ni har frågor eller synpunkter på vår undersökning eller om Ni tycker att något är oklart kring Ert deltagande i studien.

Ni kan nå oss på:

Sara Carlsson: eller tel:

Emma H. Gyllerup: eller tel:

Universitetsadjunkt Weddig Runquist, Högskolan Kristianstad, är vår handledare och han nås via e-postadress: eller tel:

Med vänlig hälsning

Sara Carlsson

Emma H. Gyllerup

BILAGA 2: Frågeschema

Ålder?
Familjesituation?

Utbildning?
Arbete?

Beskriv:

- hur du har uppfattat synen på barn inom JV *ex: regler, uppfostran, ta egna initiativ, styrda av föräldrarna, roll i familjen, roll i församlingen, vilken skala på hierarkin, hur ska barnen formas?*
- hur det sett ut i din familj under din uppväxt? Hur har era relationer sett ut till varandra? **Var båda föräldrarna medlemmar i JV? *vad innebär det om en tillhör och den andra inte, hur påverkar detta? ex: sammanhållning, närhet, förhållningssätt, auktoritet etc. *Relationen mellan föräldrar, dig och föräldrarna, dig och syskonen, syskonen och föräldrarna.*
- hur trosuppfattningen inom JV påverkat de sociala relationerna inom din familj **Hur praktiserades tron i hemmet, i församlingen etc.*
- var där fler i släkten som tillhörde Jehovas vittnen? **Om det finns både troende och icke troende, om, hur skiljer sig relationen till dessa?*
- Under uppväxten, upplevde du någon gång behov av stöd för att du tillhörde JV? Om ja, varför det? fick du hjälp, av vilka och hur såg stödet ut?
- Hade du andra du kunde vända dig till? **om ja, vad betydde den kontakten för dig under uppväxten?*

Hur såg dina relationer ut till personer innanför/utanför Jehovas vittnen? *ex: Kompisar, grannar?*

- Hur reagerade föräldrarna/organisationen? *Accepterades det?*
- Påverkades relationerna inom familjen pga. vänskap utanför?
- Relationer till pojk/flickvänner? *Påverkade detta dina relationer inom familj/församling? Om nej, speciell anledning eller blev det bara så?*
- Vilken relation hade du till i skolan: skolkamrater; lärare; kurator; sjuksköterska
- Hur blev relationen mellan skola och familjen? *Ifrågasättande? Vad sa dina föräldrar om detta? *Blev det någonsin konflikt mellan föräldrar och skolan? Eller föräldrar och sjukhuset pga. blodtransfusion?*

Hur kommer det sig att du började fundera på att gå ur Jehovas vittnen? **Pratade du med dina funderingar med någon? Fick du stöd hos någon? Hur påverkades dina relationer inom familjen och vänner inom organisationen under tiden du gick ut ur JV? *Hur blev reaktionerna från familjen och församlingen? Om ja, hur förändrades relationerna?*

Hur skulle du säga att din uppväxt inom Jehovas vittnen har påverkat dig idag som vuxen? Vad var positivt/negativt under din uppväxt om vi tänker på det här med relationer? **Relationerna till din familj, vänner med mera och hur påverkar det dig idag?*